

rapport **23**

De opgraving bij de St. Joriskerk te Eindhoven

Op zoek naar overblijfselen van de middeleeuwse kerk
van Stratum

Leonie Korthorst
Met bijdragen van David Hardy en Nico Arts

Juni 2008

Auteur Leonie Korthorst
Redactie Nico Arts en Willemien van de Wijdeven
Naam vindplaats St. Joriskerk
Gemeente Eindhoven
Projectcode EHV-JO-04
Coördinaten 162.133 / 382.408
Periode veldwerk 24 tot en met 28 mei en 11 juni 2004
Opdrachtgever Gemeente Eindhoven
Uitvoerder Bureau Archeologie gemeente Eindhoven
Veldleiding Theo de Jong
Seniorarcheoloog Nico Arts
Historisch onderzoek David Hardy
Fysische antropologie Leonie Korthorst
Vondstverwerking Ben van den Broek, Vickie Hardy en Dirk Vlasblom.
Bevoegd gezag Gemeente Eindhoven
Depot documentatie Archeologisch Centrum Eindhoven
OM-nummer 6649

Opmaak Ster design BNO (Eindhoven)
Oplage 100 stuks
ISSN 1570-5943

© Bureau Archeologie gemeente Eindhoven, 2008
Postbus 2358
5600 CJ Eindhoven
telefoon 040 238 65 84
e-mail: archeologie@eindhoven.nl
www.archeologie.eindhoven.nl

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 Ligging opgravingsterrein	9
3 Historische gegevens. Door David Hardy	11
4 De opgraving	13
4.1. Organisatie en periode	13
4.2. Vraagstelling	13
4.3. Methoden en technieken	13
5 Resultaten	15
5.1. Sporen	15
5.1.1. Grafkelders	15
5.1.2. Begravingen	17
5.2. Vondsten	21
5.3. Menselijk bot	27
6 Het echtpaar Van der Beken Pasteel. Door David Hardy	31
7 Conclusie en aanbevelingen	35
7.1. Conclusie	35
7.2. Aanbevelingen	35
7.3. Nabeschuwing. Door Nico Arts	35
Literatuur	37
Bijlagen	
1 Afbeeldingenlijst	40
2 Sporenlijst	42
3 Vondsteninventaris	44
4 Fotolijst	46

Samenvatting

In 2004 bestonden er plannen om een uitbreiding te bouwen aan zorgcentrum 'de Wilgenhof' te Stratum (gemeente Eindhoven). Op deze locatie konden mogelijk nog resten van de middeleeuwse kerk van Stratum in de grond zitten. Voordat deze definitief zouden verdwijnen bij de aanleg van de geplande bouwput is in opdracht van de gemeente Eindhoven in mei en juni 2004 een noodopgraving verricht door Bureau Archeologie van de gemeente Eindhoven in samenwerking met Stichting ArcheoService en de Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland.

Het doel van dit onderzoek was het documenteren van mogelijke overblijfselen van de middeleeuwse kerk en de vroegste bewoning van Stratum. De enige vondst die herinnert aan de middeleeuwse oorsprong van Stratum is één kleine wandscherf van een uit Andenne (B.) afkomstige pot, daterend uit de 11e of 12de eeuw. Deze middeleeuwse scherf geeft, hoe miniem dan ook, een indicatie voor de ouderdom van Stratum als nederzetting.

De middeleeuwse kerk bleek volledig te zijn verwijderd, uit archivalische gegevens bleek later dat dit al was gebeurd in 1886/1887 in opdracht van de pastoor en het kerkbestuur van Stratum. Wel werd er een deel van het oude kerkhof teruggevonden met bijbehorende grafkelders en een aantal 'gewone' begravingen. Het merendeel bleek te zijn geruimd, maar twee grafkelders bevatten nog wel de resten van destijds ter aarde bestelde personen. Het bleek te gaan om het echtpaar Van der Beken Pasteel. In 2004 is in het tijdschrift *Brabants Heem* een uitgebreid artikel over dit echtpaar gepubliceerd.¹ Het is een combinatie van archeologische gegevens, historische bronnen en fysisch antropologisch onderzoek. Dit artikel is de basis geweest voor deze rapportage. Binnen de minimale ruimte veroorzaakt door tijdsdruk en een beperkte vraagstelling heeft dit onderzoek desondanks een gevarieerde biografie opgeleverd van het echtpaar Van der Beken Pasteel en hun grafritueel.

Het echtpaar bestond uit jonkheer Michael Alexander Joseph van der Beken Pasteel (titel 'Heer van Aalst') en Maria Aldegonda Smits. Tijdens hun leven behoren zij tot de elite van Eindhoven en Stratum. Mijnheer van der Beken Pasteel was grootgrondbezitter en president van de Eindhovense rechtbank.

Zowel mijnheer van der Beken Pasteel als mevrouw Smits hebben veel kapitaal geïnvesteerd in de rituelen rondom hun eigen dood en hun laatste rustplaats. Elke graf heeft 200 gulden gekost, de steen nog eens ongeveer 210 gulden en beiden hebben nog eens 2000 gulden betaald voor de jaarlijkse Heilige Mis in nagedachtenis van hen. Daarnaast zijn zij begraven in luxueus uitgevoerde eikenhouten grafkisten en er zijn verschillende kostbare grafgiften bij hun stoffelijke resten teruggevonden. Dat hun beider overlijden kostbare aangelegenheden zijn geweest moge duidelijk zijn. Ter indicatie: volwassen mannelijke arbeiders in de Eindhovense textiel- en tabaksfabrieken in bijvoorbeeld 1871 verdienen ongeveer 200 en 520 gulden per jaar.²

De skeletresten van mijnheer van der Beken Pasteel duiden op een vermoedelijk linkshandige,³ 170 centimeter lange man met slijtageverschijnselen aan de rug, handen en voeten. Zowel mijnheer van der Beken Pasteel als mevrouw Smits hebben, voordat zij stierven, alle tanden verloren. Het skelet van mevrouw Smits vertelt ons dat zij een flink vooruitstekende neus en forse wenkbrauwbogen had, hetgeen haar een nors uiterlijk gegeven kan hebben. Toen zij al op leeftijd was heeft ze mogelijk een ongeluk gehad, waardoor haar nekervels asymmetrisch zijn gesleten. Mevrouw Smits heeft net als haar man last gehad van slijtage in de rug, maar ook beide knieën zijn aangetast.

Mijnheer van der Beken Pasteel (75 jaar) en mevrouw Smits (88 jaar) zijn op hoog bejaarde leeftijd gestorven, kinderloos.

1 Arts, N./D.F. Hardy/L. Korthorst, 2005: *Archeologie van gisteren. Status en ritueel in twee vergeten grafkelders te Stratum, Brabants Heem* jaargang 57 nummer 3, 81-96.

2 Van Oorschot 1982, 213 (tabel 4.13) en 223 (tabel 4.20).

3 *Zijn linkshandigheid kan eventueel nog worden gecontroleerd aan zijn handschrift.*

Afbeelding 1. Situering van het opgravingsterrein op de topografische kaart (kaartblad 51).

1 Inleiding

In 2004 bestonden er plannen om een uitbreiding te bouwen aan zorgcentrum 'de Wilgenhof' te Stratum, gemeente Eindhoven (afbeelding 1). Op deze locatie konden mogelijk nog resten van de middeleeuwse kerk van Stratum in de grond zitten. Voordat deze definitief zouden verdwijnen bij de aanleg van de geplande bouwput is in opdracht van de gemeente Eindhoven in mei en juni 2004 een noodopgraving verricht door Bureau Archeologie van de gemeente Eindhoven in samenwerking met Stichting ArcheoService en de Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland.

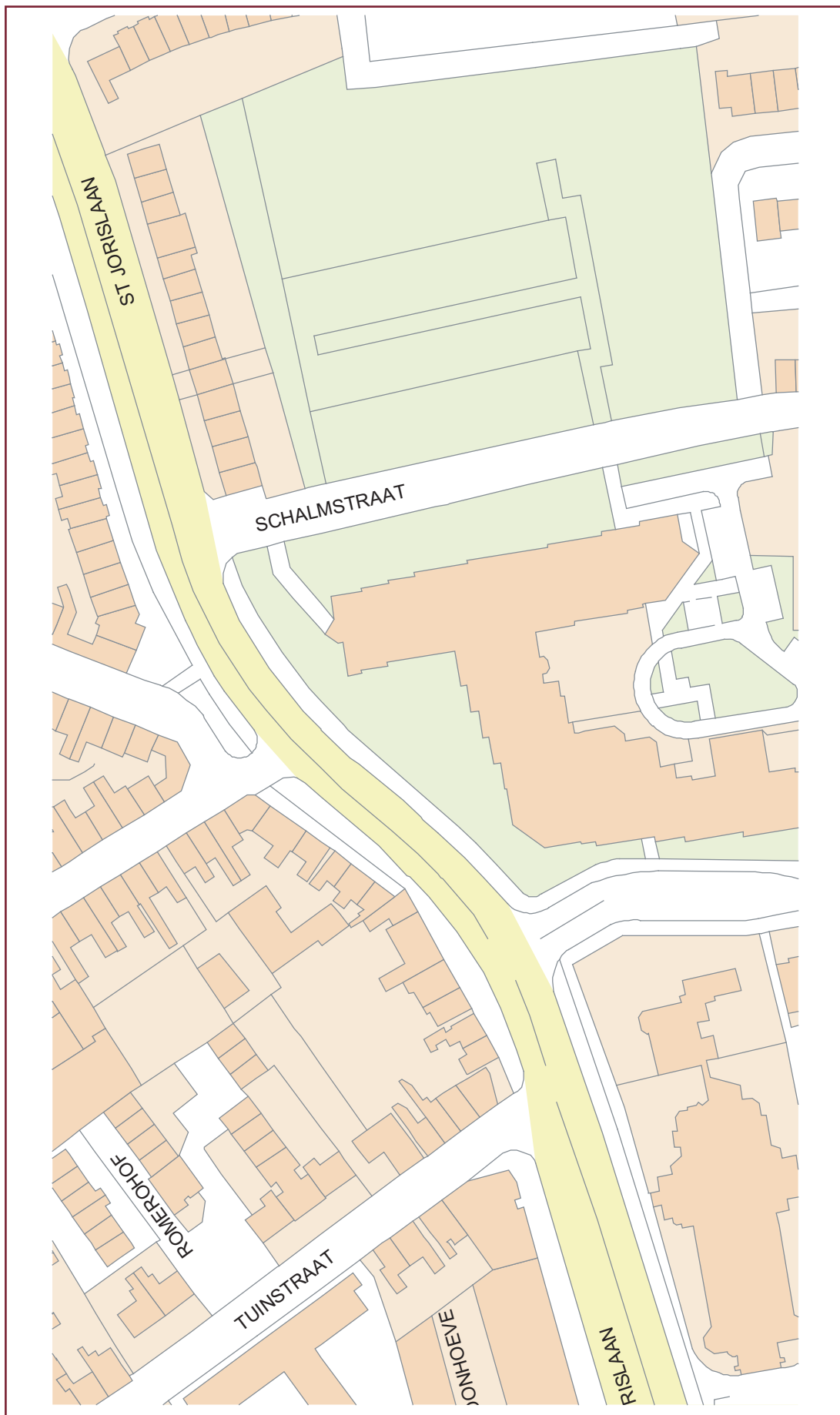
De middeleeuwse kerk bleek volledig te zijn verwijderd, uit archivalische gegevens bleek later dat dit al was gebeurd in 1886/1887 in opdracht van de pastoor en het kerkbestuur van Stratum. Wel werd er een deel van het

oude kerkhof teruggevonden met bijbehorende grafkelders en een aantal 'gewone' begravingen. Het merendeel bleek te zijn geruimd, maar twee grafkelders bevatten nog wel de resten van destijds ter aarde bestelde personen. Het bleek te gaan om het echtpaar Van der Beken Pasteel.

In 2004 is in het tijdschrift *Brabants Heem* een uitgebreid artikel over dit echtpaar gepubliceerd.⁴ Het is een combinatie van archeologische gegevens, historische bronnen en fysisch antropologisch onderzoek. Dit artikel is de basis geweest voor deze rapportage.⁵ Binnen de minimale ruimte veroorzaakt door tijdsdruk en een beperkte vraagstelling heeft dit onderzoek desondanks een gevarieerde biografie opgeleverd van het echtpaar Van der Beken Pasteel en hun grafritueel.

4 Arts, N./D.F. Hardy/L. Korthorst, 2005: *Archeologie van gisteren. Status en ritueel in twee vergeten grafkelders te Stratum, Brabants Heem jaargang 57 nummer 3, 81-96.*

5 *Er zal niet telkens naar het artikel worden verwezen door middel van voetnoten, daar gebruik van het artikel bij deze verantwoord is en omdat auteurs dezelfde zijn als van dit rapport.*

Afbeelding 2. Topografische kaart met in het grijs aangegeven de ligging van het opgravingsterrein in de tuin van zorgcentrum 'de Wilgenhof' (in het zalmkleurig). Bron: Geogids.

2 Ligging opgravingsterrein

Het opgravingsterrein bevindt zich in de tuin van het woonzorgcentrum 'de Wilgenhof' te Stratum (afbeelding 2). Stratum is een van de stadsdelen van de gemeente Eindhoven, provincie Noord-Brabant. Het middeleeuwse kerkerrein van Stratum ligt midden op een door bebouwing niet meer

als zodanig herkenbare dekzandrug. Hierop is in de middeleeuwen de nederzetting Stratum ontstaan. Deze dekzandrug ligt ongeveer 700 meter ten oosten van de Dommel. Hij is twee kilometer lang, noordoost-zuidwest georiënteerd en heeft een breedte van 500 tot 750 meter.⁶

6 Bisschops 1973.

Afbeelding 3. Detail van de door Jacob van Deventer omstreeks 1560 getekende stadskaat van Eindhoven, waarop ook de kerk van Stratum staat getekend, die buiten de dorpskern ligt. Nagenoeg dezelfde situatie wordt op de kadasterkaart van 1830 weergegeven.

3 Historische gegevens

Door David Hardy

Op de oudste kaarten van het gebied rond Eindhoven staat het dorp Stratum geïsoleerd buiten de bebouwing, temidden van akkers (afbeelding 3). Alleen al dit gegeven kan een aanwijzing zijn voor een middeleeuwse oorsprong van het dorp Stratum. De afgelopen decennia is in de regio immers al herhaaldelijk aangetoond, dat rond dergelijke kerken meestal nederzettingssporen begraven liggen, doorgaans daterend uit de vroege en volle middeleeuwen (circa 550-1250). Deze nederzettingen zijn dikwijls verplaatst naar de randen van beekdalen, waarbij op de oude woongronden akkers zijn aangelegd. De gewijde grond met daarop de kerk en het kerkhof is blijven functioneren. In de negentiende eeuw worden in de regio tientallen middeleeuwse kerken afgebroken en de daaromheen gelegen kerkhoven opgeheven. Er worden nieuwe kerken gebouwd in of bij de kernen van in de dertiende eeuw verplaatste dorpskernen, terwijl de nieuwe begraafplaatsen buiten de bebouwde kom komen te liggen. Op veel plaatsen is van de middeleeuwse kerk alleen de toren overeind gebleven, maar niet in Stratum: deze kerk heeft namelijk nooit een toren gehad.

Ook het toponiem Stratum kan op hoge ouderdom wijzen. Deze naam zal zijn afgeleid van 'strata' (= straat) en 'heem' (= bewoning); de betekenis is dus letterlijk: 'bewoning langs de straat'.⁷ Plaatsnamen met *-heem* zouden op nederzettingen duiden die dateren uit de Karolingische tijd (725-900) of zeer kort daarna.⁸

De geschiedenis van de kerk van Stratum is nauwelijks onderzocht. Zeker is dat Stratum in 1489 als parochie is opgericht na afscheiding van de parochie Woensel.⁹ In dat jaar moet dus al een kerk hebben bestaan, die mogelijk is ontstaan uit een in 1400 genoemde kapel.¹⁰ Zoals blijkt uit een teke-

ning uit 1732 heeft de kerk geen toren, maar wel een luidhuis (afbeelding 4). Op die prent lijkt de kerk op een terreinverhoging te staan. In de jaren 1846-1847 wordt de kerk vergroot, waarbij het middeleeuwse koor wordt afgebroken. In 1858 wordt de noordoosthoek van het kerkhof gereserveerd als 'bijzondere' begraafplaats voor in het bijzonder grafkelders. Voor hen *'die het voorregt willen genieten daarop begraven te worden zullen betalen ten voordeelen der R.C. kerk van Stratum'*: voor een gewoon graf 20 gulden, voor een gewoon graf met zerk 100 gulden en voor een gemetseld graf met zerk (een grafkelder) 200 gulden.¹¹ Het begraven in de kerk werd in de eerste decennia van de negentiende eeuw om hygiënische redenen verboden. Het aanleggen van grafkelders op het kerkhof was in de negentiende eeuw het alternatief voor kelders in de kerk. In de dure grafkelders, zowel in de kerk als op het kerkhof, werden uitsluitend personen begraven die tijdens hun leven welgesteld waren. De reden om in een grafkelder begraven te worden zal verband houden met de degelijkheid van het graf, waardoor in principe eeuwige rust gewaarborgd was.

De verbouwing van de Stratumse kerk van 1846-1847 blijkt niet voldoende voor de toegenomen bevolking van Stratum, want in 1884-1885 wordt ruim honderd meter westelijker een nieuwe kerk gebouwd. Als gevolg van de begrafeniswet van 1869 wordt ook het kerkhof verplaatst. Volgens die wet dienen begraafplaatsen voortaan op minstens 50 meter van de bebouwde kom te liggen. Ook wordt in die wet verordonneerd dat graven niet eerder dan na tien jaar geopend mogen worden, en dat na ruiming de stoffelijke resten in een apart deel van de begraafplaats moeten worden opgeborgen.¹² In 1887 wordt honderd meter ten oosten van het oude kerkhof een nieuwe begraafplaats ingericht. Het oude kerkhof wordt in april van dat jaar voor het laatst gebruikt en in augustus 1889 geslo-

7 De Bont 1969, 56; Schutjes 1876, 691.

8 Blok 1979, 128-130.

9 Bijsterveld 1993, 52.

10 Bannenberg/Frenken/Hens 1968, 263.

11 Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Archief van de parochie van de H. Joris Stratum, inv.nr. 181.

12 Brouwer 2000, 192.

Afbeelding 4. Door Cornelis Pronk (1691-1759) gemaakte tekening van de kerk van Stratum in 1732, gezien vanuit het oosten. Rechts het luidhuis. Collectie Regionaal Historisch Centrum Eindhoven.

ten.¹³ In 1868 wordt aan de oostkant van de oude kerk op het kerkhof een klooster gebouwd dat was toegewijd aan 'Den Zoeten naam van Jezus'.¹⁴ Een jaar na de inwijding van de nieuwe kerk (21 september 1885) wordt met de afbraak van de middeleeuwse kerk begonnen; het terrein dient uiterlijk op 1 juni 1887 'zuiver' te worden opgeleverd.¹⁵ Het sloopmateriaal en de inhoud van de kerk brengen een bedrag van 1086 gulden op. In december 1886 berispt de Nederlandse Staat de gemeente Stratum vanwege de kennelijk ongeoorloofde afbraak van de kerk. Er is dan

sprake van de vondst van een (middeleeuws ?) doopvont, dat in handen wordt gesteld van een deskundige om te laten tekenen.¹⁶ Kort na 1891 is het vrijgekomen terrein bebouwd met het Sint-Joseph Gesticht, dat later met het in 1868 gebouwde klooster kortweg 'Gasthuis' kwam te heten, maar in 1903 bestaat het noordoostelijk gedeelte van de oorspronkelijke begraafplaats nog.¹⁷ Het Gasthuis is in 1975 gesloopt, in dat jaar wordt begonnen met de bouw van het woonzorgcentrum 'de Wilgenhof', dat op 15 april 1976 is geopend.

13 Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Administratief Archief gemeente Stratum 1474-1920, inv.nr. 696.

14 Lauret 1967; Van Oorschot 1982 (deel 1), 267; volgens Sicking (1958, 70) was deze bouw mogelijk dank zij de schenking van een 'aanzienlijke som gelds' door M.A.J. van der Beken Pasteel.

15 Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Notariële Archieven Veldhoven, inv.nr. 86 (Notaris J.F.H. de Wit, 1886 repertorium nr. 261: verkoop opstal en roerende goederen kerk Stratum dd. 28 september 1886, artikel 9). Daar wordt uitdrukkelijk verplicht ook de fundamenten te verwijderen.

16 Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Administratief Archief gemeente Stratum 1474-1920, inv.nr. 658; waar dit doopvont (en de tekening daarvan) sindsdien verblijft is niet bekend.

17 Dit Gasthuis was een 'gesticht' voor zieken en bejaarden (Govers en Van der Sommen 2001, 23).

4 De opgraving

4.1 Organisatie en periode

In zes werkdagen van 24 tot en met 28 mei en 11 juni 2004 heeft de opgraving plaatsgehad. Het onderzoek is uitgevoerd door medewerkers van Bureau Archeologie van de gemeente Eindhoven (Ben van den Broek en Dirk Vlasblom), bijgestaan door vrijwilligers van de Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland (Jelle Weening, Laurens Mulkens, Lies Joosten, David en Vickie Hardy, René Bogaerts, Piet Janssens, Winnie van Vegchel). De wetenschappelijke leiding was in handen van Nico Arts, gemeentelijk archeoloog van Eindhoven en de dagelijkse veldleiding werd gedaan door Theo de Jong. De logistiek werd verzorgd door Mick van Son van Stichting ArcheoService en de opgravingsput is aangelegd en dichtgedraaid door kraanmachinist Ton Luyten.

4.2 Vraagstelling

Het doel van dit onderzoek was het documenteren van mogelijke overblijfselen van de middeleeuwse kerk en de vroegste bewoning van Stratum, voordat deze definitief zouden verdwijnen bij de aanleg van een bouwput.

4.3 Methodes en technieken

Op 11 juni is gegraven op het terrein dicht daarbij, waar kort daarvoor de betonnen vloer is weggebroken van de recreatiezaal van 'de Wilgenhof'. Precies op deze laatste plaats zou volgens reconstructie met negentiende eeuwse kaartmateriaal, een deel van de middeleeuwse kerk hebben gestaan en ook dit zou een deel van de bouwput worden voor de uitbreiding. Tijdens dit het graafwerk van juni is over het gehele gebied tot op twee meter diepte uitsluitend vergraven dekzand aangetroffen, dit is

niet opgetekend. Er is geen enkel overblijfsel van de middeleeuwse kerk gevonden. Spijtig genoeg blijken de ondergrondse resten van de kerk volledig te zijn verwijderd. Pas na de opgraving blijkt dat dit al in 1886/1887 is gebeurd in opdracht van de pastoor en het kerkbestuur van Stratum.¹⁸

De opgravingsdagen in mei vinden plaats in de tuin van het zorgcentrum 'de Wilgenhof', op de plaats waar een deel van de bouwput zou worden gegraven voor een uitbreiding van het gebouw. Er is ter plaatse een werkput aangelegd van circa 9 meter bij 13 meter, bestaande uit één opgravingsvlak. De aanwezige sporen zijn op schaal 1:50 opgetekend en gefotografeerd. Sporen die uitlichting verdienen zijn op schaal 1:10 gedetailleerd getekend. Dit waren twee grafkelders en hun grafmonumenten en vijf andere begravingen. De grafkelders zijn zorgvuldig uitgeschept en de graven zijn met de hand verdiept om het eventueel aanwezige botmateriaal bloot te kunnen leggen, te kunnen tekenen en fotograferen.

De NAP-waarden zijn opgehangen aan de waarden van twee RDN-bouten: één bij Rijwielzaak Lichtvoet op Aalsterweg 91 op de zuidgevel (x+132, y+28: 18.40 m+ NAP), één bij SKVE op Stratumsedijk 22 op de noordgevel (x+37, y+25: 17.647 m+ NAP) en één vast NAP-punt op de betonvloer van de Wilgenhof (19.35 m+ NAP). Elke drie meter is het vlak gewaterpast.

Er is destijds een lokaal meetsysteem aangelegd, maar dit is niet ingemeten in het Rijksdriehoeksnet. Aan de hand van foto's, geheugen en het linken aan het zorgcentrum 'de Wilgenhof' is de opgraving op de kaarten van Geogids geplot (afbeelding 2). De coördinaten van het midden van de opgraving afkomstig van Archis zijn: x=162.133 en y=382.408.

18 Zie noot 10.

Afbeelding 5. Het opgravingsterrein tijdens het onderzoek.

5 Resultaten

5.1 Sporen

Op de opgravingsplattegrond (afbeelding 6) is te zien dat er in totaal 53 sporen zijn opgetekend. Er zijn acht grafkelders, 19 begravingen en één knekelkuil gevonden. Vanwege tijdsdruk en de beperkte vraagstelling is de prioriteit bij dit onderzoek uitgegaan naar de grafkelders, in het bijzonder S 1.001 en S 1.002.

5.1.1 Grafkelders

Er werden tijdens de opgraving acht grafkelders aangetroffen. De enige grafkelders die niet geruimd zijn (S 1.001 en S 1.002), zijn die van het echtpaar Van der Beken Pasteel. Kennelijk hebben de familieleden geen moeite genomen de stoffelijke overschotten naar het nieuwe kerkhof over te brengen. Bij alle andere grafkelders heeft de familie de herbegraving wel verzorgd.

De grafmonumenten lagen ondersteboven gekeerd, ze zullen in of kort na 1903 van de kelders verwijderd zijn. De zware monumenten zijn zodanig van de kelders gekanteld dat ze in vooraf gegraven kuilen, pal ten westen van de kelders zijn gevallen. Na verwijdering van de monumenten zijn de kelders volgestort met grote blokken baksteenpuin, dat afkomstig is van de afbraak van een muur. De grafmonumenten zijn identiek van vorm en hebben afmetingen van 189 x 100 centimeter. De platte bovenkanten lopen schuin af, de hoogste uiteinden zijn 72 centimeter dik, aan de andere uiteinden bedraagt de dikte 25 centimeter. De stenen zijn van hardsteen, een steensoort uit de Ardennen. Hardsteen werd naar Nederland aangevoerd over de Maas en is sinds de late middeleeu-

wen niet alleen gebruikt als bouwmateriaal, maar ook voor het maken van doopvonten en vooral als grondstof voor grafstenen en grafmonumenten. Elke steen weegt ongeveer 2475 kilogram.¹⁹ Op het monument van Van der Beken Pasteel staat behalve een tekst ook zijn wapen, dat is gevierendeeld met het wapen van zijn moeder J.R.J. de Grez (afbeelding 7); op de steen van zijn vrouw staat alleen een tekst (afbeelding 8).

Een merkteken van de steenhouwer ontbreekt, maar uit historische gegevens²⁰ blijkt dat deze gemaakt moet zijn door de bekende 'Eindhovense Steenhouwerij Kever-Barette'.²¹ De 'grafzerk met opschrift' van mevrouw Smits kostte 208,50 gulden. Overigens staat op het doodsprentje van mijnheer van der Beken Pasteel vrijwel dezelfde tekst als op zijn grafmonument. Het doodsprentje van mevrouw Smits is ons niet bekend.²²

Opvallend is dat dit echtpaar niet in één familiegrav is bijgezet, maar in twee afzonderlijke grafkelders (afbeelding 9). Wel verlangde mevrouw Smits 'te worden geplaatst zooveel mogelijk in of bij het graf van mijnen overleden dierbaren echtgenoot'.²³ Tijdens de opgraving is gebleken dat zij inderdaad pal naast haar echtgenoot is begraven. De benodigde ruimte voor haar grafkelder moet zelfs voor haar zijn gereserveerd, want tijdens het leven van mevrouw Smits zijn verderop andere grafkelders aangelegd (in 1870 en 1878), waarbij ruimte is gespaard voor het graf van mevrouw Smits.

De stenen zijn ongeveer even groot als de openingen van de grafkelders.²⁴ Ze lagen dus niet rechtstreeks op de opening van de

19 Het soortelijk gewicht van hardsteen bedraagt ongeveer 2,7 (Slinger, Janse en Berendse 1980, 48); elke steen heeft een volume van 0,917 kubieke meter. Het gewicht bedraagt derhalve ongeveer 2475 kg.

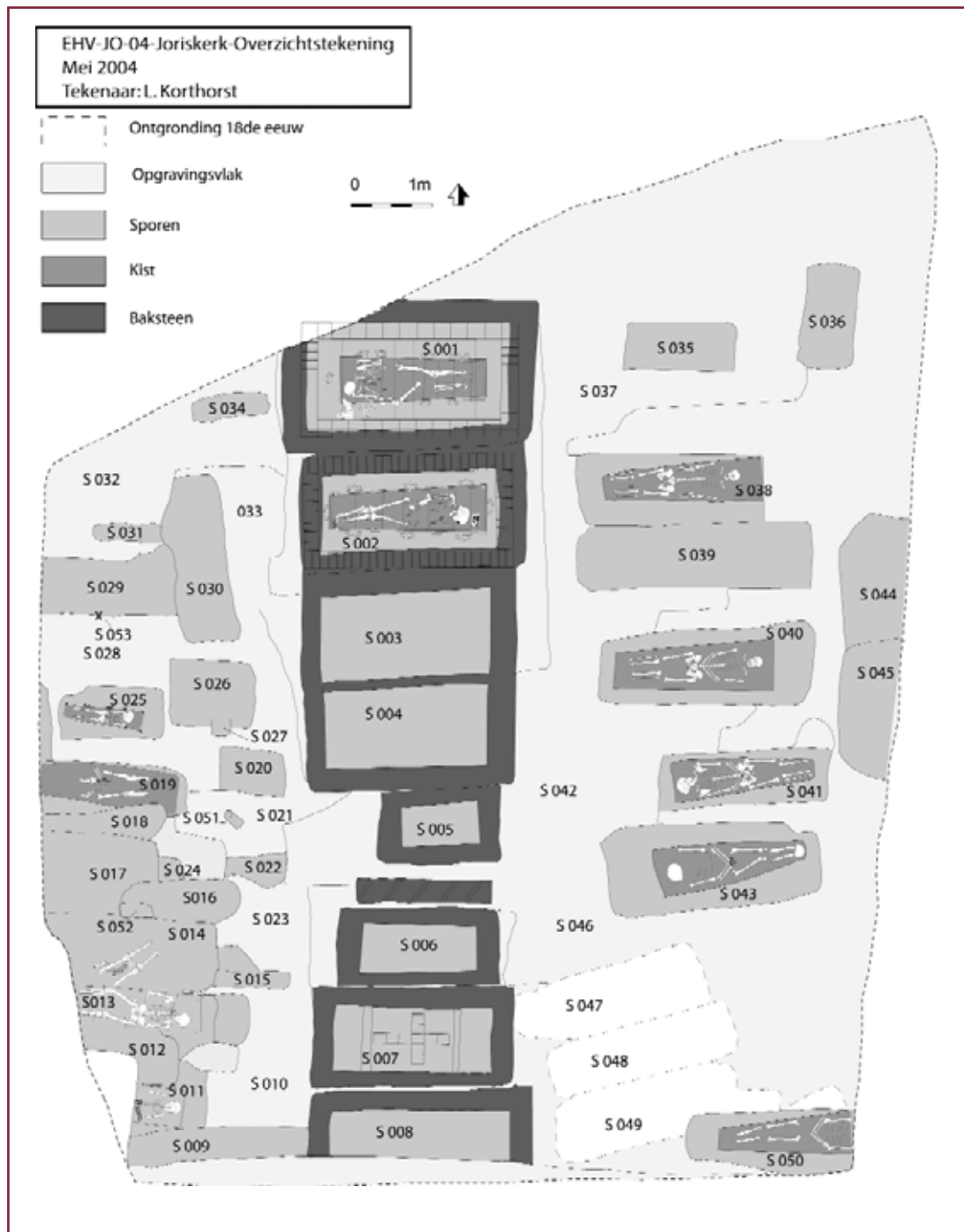
20 Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, archief familie Smits van Oyen 1567-1987, inv.nr. 92. Op de kwitantie wordt 'Kever Barette' vermeld, de naam van een Eindhovense steenhouwerij.

21 Van Oorschot 1982, 381-2.

22 In de door ons geraadpleegde collecties bidprentjes, die gezamenlijk enkele honderduizenden prentjes bevatten, namelijk die van de Stichting Brabants Heem, de heemkundige kring Weederheem (Valkenswaard), het klooster de Achelse Kluis (Achel, België) en die van Ger van de Oetelaar (Liempde) bevindt zich geen prentje van M.A. Smits.

23 Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, archief familie Smits van Oyen 1567-1987, inv.nr. 81.

24 De opening van de kelder van mijnheer van der Beken Pasteel is 196 x 100 cm, die van mevrouw Smits 212 x 100 cm.

Afbeelding 6. Overzichtsplattegrond. Tekening Leonie Korthorst.

kelders, want dan zouden ze daar in vallen. Op de muren van elke kelder moet een stevige stenen plaat hebben gelegen, waarop het grafmonument rustte. Aannemelijk is dat de onderliggende stenen platen na het verwijderen van de grafmonumenten zijn afgevoerd voor hergebruik elders, wellicht als grafsteen.

De kelders zijn gemetseld van bakstenen, de muren zijn elk één steen dik. De bodems van

beide kelders liggen ongeveer op hetzelfde niveau, naar schatting ongeveer 160 centimeter onder de oorspronkelijke rand.²⁵ Op de vloer van de kelder van mijnheer van der Beken Pasteel bevinden zich drie gemetselde richels, elk een hele baksteen breed en hoog. Op deze richels heeft de grafkist gestaan en via de onderliggende ruimten tussen de richels konden de touwen, waarmee men de kist in het graf liet zakken, worden verwij-

²⁵ De bovenste baksteenlagen van de grafkelders ontbraken toen de kelders werden ontdekt.

derd. In de kelder van mevrouw Smits bevinden zich twee van dergelijke bakstenen richels, die een halve baksteen breed zijn. De kelder van mijnheer van der Beken Pasteel is aan de binnenzijde geheel met cement bepleisterd. De kelder van mevrouw Smits is eveneens bepleisterd, maar is op de bodem tussen de beide richels voorzien van witte tegels in de vorm van een kruis, terwijl in de oostelijke muur met witte tegelfragmenten bovendien de letters RIP (*Requiescat in Pace*: Ruste In Vrede) zijn ingemetseld.

Mijnheer van der Beken Pasteel lag in een kist met maar liefst tien hengsels en de kist van mevrouw Smits had er acht.

Het deksel van elke kist was bevestigd met tien schroeven, met daarop grote metalen knoppen.

Beide kisten zijn van eikenhout; bij die van mevrouw Smits zijn de planken ongeveer drie centimeter dik. De overblijfselen van de 182 centimeter lange kist van mijnheer van der Beken Pasteel zijn te fragmentarisch om de dikte van de planken te meten. Op de bodem van de 200 centimeter lange kist van mevrouw Smits lag onder haar nek een balkje, kennelijk om het hoofd van de overledene in de juiste positie te houden.

De conserveringsomstandigheden in de grafkelder van mevrouw Smits waren veel beter dan in die van haar man. In haar grafkelder had zich namelijk een laag (regen)water verzameld. Op de bodem van de grafkist van mevrouw Smits zijn veel resten van stro gevonden en zijn er twintig reepjes donker verkleurd fijn linnen aangetroffen.

Bij zowel mijnheer van der Beken Pasteel als mevrouw Smits zijn verschillende bijgiften aangetroffen. Mogelijk waren er meer, maar zijn er een aantal verdwenen tijdens een veronderstelde grafroof in 1903. De bijgiften worden hieronder opgesomd, maar zullen in het hoofdstuk 'Vondsten' nader toegelicht worden. Bij mijnheer van der Beken Pasteel werd een vierkant lapje leer met afmetingen van 4 bij 4 centimeter, met daarop de bijna geheel vergane overblijfselen van een bronzen kruisje aangetroffen. Verder vond men een eenvoudig koperen kruisje met daaraan geoxideerd een ovale koperen devotiedaaije, vier houten kralen, vermoedelijk van een rozen-

kran, en een geelkoperen medaille.

Bij mevrouw Smits werd een rechthoekig roodkoperen plaatje aangetroffen met daarin, door middel van kleine vierkante spijkergaates geslagen, de letters MHVPR en de datum 9 april 1857. Verder vond men een ovaal stukje leer in de vorm van een medaille met een zilveren rand, drie koperen kruisjes waarvan twee met hout ingelegd, een ovale koperen medaille en een koperen kruisje met corpus.

De overige grafkelders (S 1.003 – S 1.008) zijn op een zelfde wijze geconstrueerd als die van het echtpaar Van der Beken Pasteel. Alleen op de bodem van S 1.007 is nog een kruis ingemetseld (afbeelding 10). Afgaande op de afmetingen zijn de acht grafkelders van twee kinderen en zes volwassenen. Volgens archivalische bronnen zijn deze kelders (van noord naar zuid) gebouwd voor de overblijfselen van: hr. J.C. Smitz (1798-1870, S 1.003) en diens vrouw P.H. Valé (1800-1873, S 1.004), het meisje L.A.H.Th. de Block (1874-1878, S 1.005), een ander kind (begraven in 1881, S 1.006), hr. A.A. Janssen (1785-1876, S 1.007) en een andere volwassene (begraven in 1883, S 1.008).²⁶

Nadat de kelder geruimd waren zijn ze hergebruikt als stortplaats van onder andere medicinaal glaswerk en fragmenten van toiletputten.

5.1.2 Begravingen

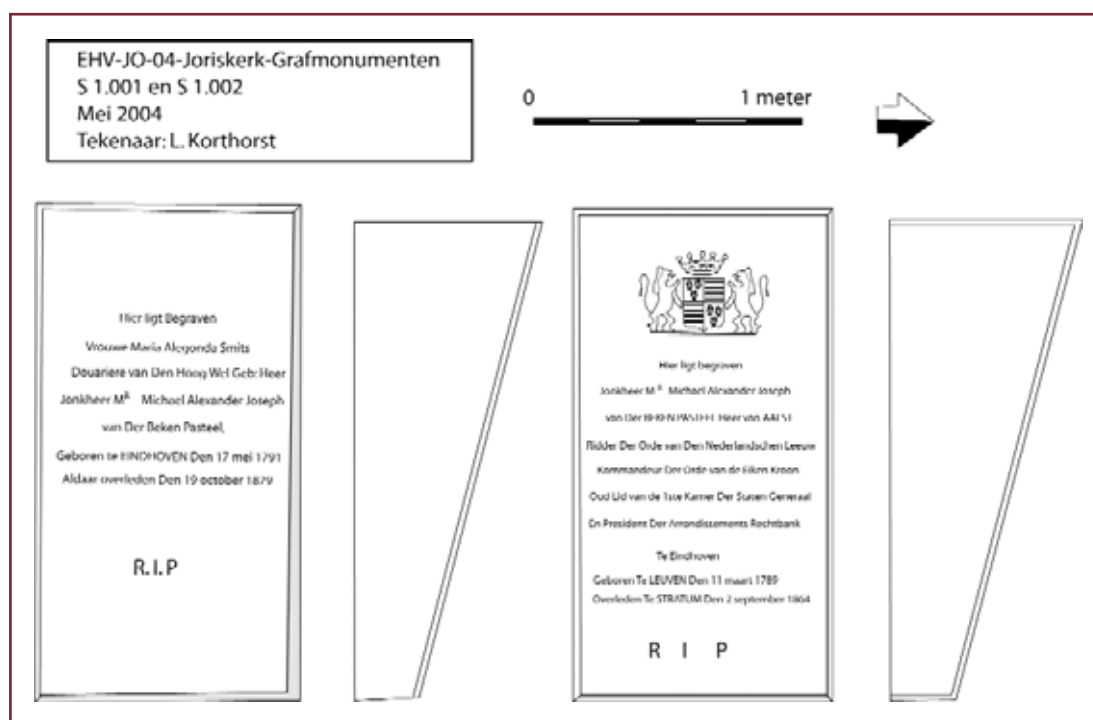
In totaal zijn er 19 'gewone' graven aangetroffen. De individuen uit deze graven zijn in spijkerloze grafkisten zonder kisthengsels in individuele grafkuilen bijgezet. In 10 graven zijn nog (delen van) skeletten aangetroffen die nog in anatomisch verband lagen (voorbeeld: afbeelding 12 en overzichtstekening afbeelding 6). In de overige negen graven zijn eveneens skeletresten aangetroffen, deze lagen niet meer in anatomisch verband en zijn waarschijnlijk tijdens het ruimen van de graven niet meegenomen.

Opvallend is dat veel begravingen georiënteerd liggen met het aangezicht naar het westen. Kennelijk is de christelijke traditie de doden bij te zetten met het aangezicht naar het oosten hier in de 19e eeuw niet meer consequent toegepast.

²⁶ Van de begravingen uit 1881 en 1883 zijn geen namen bekend. Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Archief van de parochie van H. Joris Stratum, inv.nr. 101 (Kasboek), inv.nr. 142 (Register van Inkomsten en Uitgaven) en inv.nr. 1157 (Rekeningen).

Afbeelding 7. Close-up foto van het wapen op het grafmonument van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Foto Nico Arts.

Afbeelding 8. Tekeningen van de grafmonumenten van het echtpaar Van der Beken Pasteel. Links S 1.002 en rechts S 1.002. Tekening Leonie Korthorst.

Afbeelding 9. De betegelde grafkelders van mevrouw M.A. Smits en mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Links S 1.002 en rechts S 1.001. Foto Theo de Jong.

Afbeelding 10. De grafkelders S1.006 (links) en S 1.007 (rechts).

Afbeelding 11. De grafkelders tijdens de opgraving. De grafkelder het meest rechts is S 1.001.

Afbeelding 12. 'Gewone' begravingen zoals ze te Stratum werden aangetroffen. Links S 1.013 een volwassene en rechts S 1.025 een kind.

Dit gedeelte van het kerkhof is waarschijnlijk slechts drie decennia in gebruik geweest (1858-1889). Deze afgebakende periode in combinatie met het aantreffen van scapuliertjes, medaillons en kralenkettingen in de graven maakt deze opgraving interessant voor het toekomstig onderzoek naar de materiële cultuur op kerkhoven.

5.2 Vondsten

Het vondstmateriaal valt onder te verdelen in vier categorieën. Ten eerste zijn er de twee grafkelders (S1.001 en S1.002) die speerpunt zijn van dit onderzoek, ten tweede zijn er de overige begravingen met bijgiften, vervolgens is er menselijk skeletmateriaal en tot het slot is er het materiaal dat in de grafkelders is gestort rond 1900. Dit materiaal is afkomstig uit de acht grafkelders en is tezamen geïnterpreteerd. Het enig absoluut gedateerde voorwerp van deze gebeurtenis is een kunststof haarkam met het opschrift: 'NEW-YORK HAMBURG. G.W. Co * GARANTIRT 1902'.²⁷ Uit deze grafvullingen komen bovendien ook twee trechtvormige (delen van) WC-potten uit van steengoed met een witglazuurde binnen zijde en geelbruin geglazuurde buitenzijde (afbeelding 13). Verder leverde de vulling veel baksteen, mortel en ander bouwpuin op, maar ook veel 19e eeuwse aardewerk (industriële wit en roodbakend aardewerk en porselein) en wat dierlijk bot. Daarnaast is er een benen tandenborstel aangetroffen met de tekst "EXTRA-FINE-PARIS" erop. Verder zijn er verschillende mineraalwaterflessen van steengoed gevonden, maar ook diverse grotere delen van industrieel wit keukengoed, waaronder een deksel met tekst (afbeelding 14).

Een opvallende vondst is een vrijwel compleet glas op een voet met een portret van koningin Wilhelmina erop (afbeelding 15). Dit glas is gemaakt in 1898 ter herinnering aan de kroning van koningin Wilhelmina. Tot slot zijn er diverse kleine glazen apothekersflesjes, fragmenten van een of meer glazen urinalen en/of ondersteken en een compleet blauw bakje van helder glas op bolle pootjes voor het branden van waxinelichtjes gevonden (afbeelding 15).

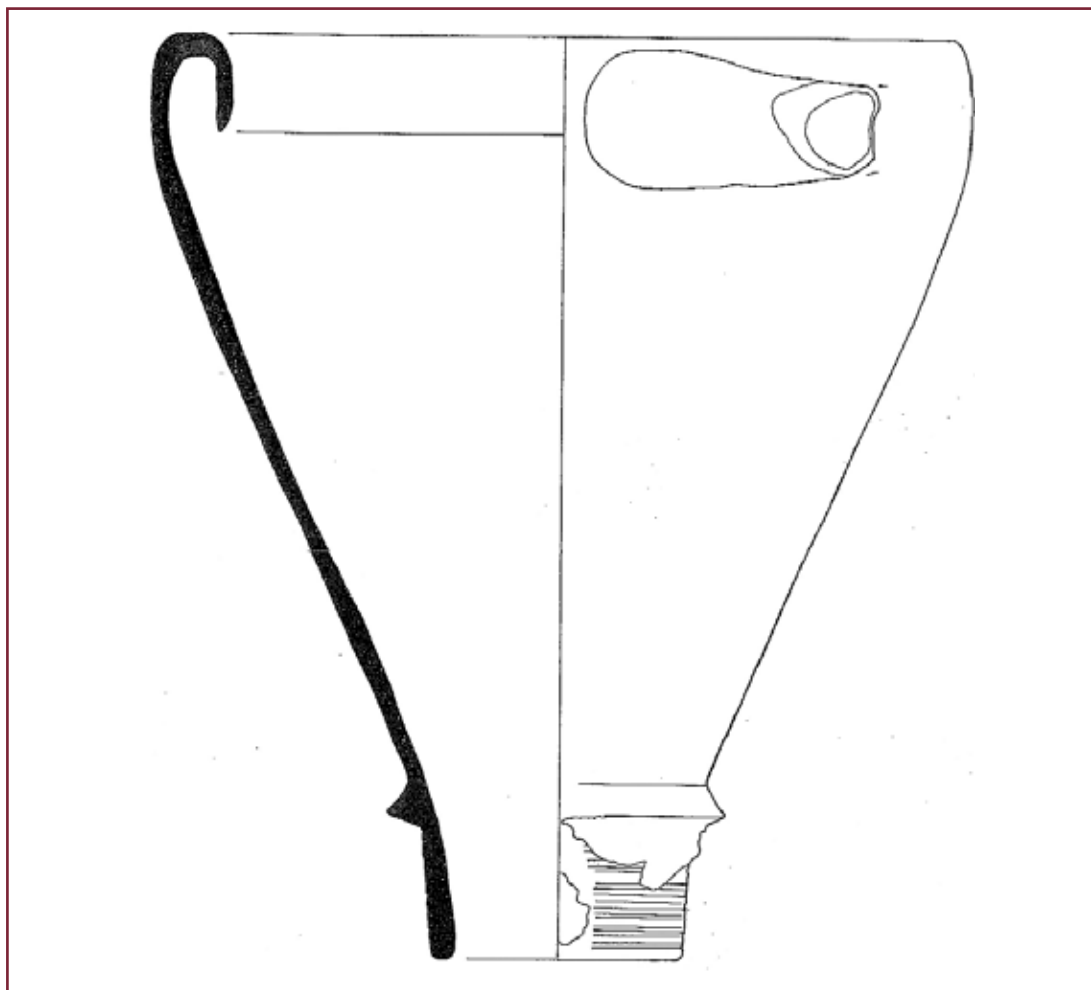
Aannemelijk is dat het afval in de grafkelders afkomstig is uit het Gasthuis, dat op het terrein van de kerk is gebouwd. De vondsten lijken hier ook op te wijzen. Het zijn in het bijzonder objecten die in verband gebracht kunnen worden met de verzorging en behandeling van hulpbehoevenden.

Het echtpaar Van der Beken Pasteel was van hoge status. Dit blijkt niet alleen uit het feit dat ze beiden in een grafkelder zijn begraven, met op daarop een kostbaar monument, maar ook uit enkele andere attributen. Mijnheer lag in een kist met maar liefst tien hengsels, die van mevrouw had er twee minder. Het deksel van elke kist was bevestigd met tien schroeven, met daarop grote metalen knoppen. Alle andere begravingen die tijdens de opgraving zijn gevonden, zijn begraven in spijkerloze kisten zonder hengsels. Beide kisten zijn van eikenhout; bij die van mevrouw zijn de planken ongeveer drie centimeter dik. De overblijfselen van de 182 centimeter lange kist van mijnheer zijn te fragmentarisch om de dikte van de planken te meten. Op de bodem van de 200 centimeter lange kist van mevrouw lag onder haar nek een balkje, kennelijk om het hoofd van de overledene in de juiste positie te houden.

Bij de overblijfselen van mijnheer zijn vier bijgiften gevonden, maar er kunnen voorwerpen zijn verdwenen bij de door ons veronderstelde grafroof. Ter hoogte van zijn borstkas lag een vierkant lapje leer met afmetingen van 40 x 37 millimeter, met daarop de bijna geheel vergane overblijfselen van een bronzen kruisje van circa 35 x 25 millimeter. Het lapje leer is wellicht een scapulier, doch deze zijn over het algemeen van wol.²⁸ Elders op de plaats van de borstkas lag een eenvoudig koperen kruisje met daaraan geoxideerd een ovale koperen devotiemedaillon. Het kruisje heeft aan de voorzijde het lichaam van Christus en aan de achterkant de ingeslagen letters: 'SOUVENIR DE MISSION' (= herinnering aan een missie)(afbeelding 16). In de tweede helft van de 19e eeuw werden dergelijke kruisjes uitgereikt door, of gekocht van, een bezoekende priester die als gast in een kerk een preek hield. De devotiemedaillon heeft op de voorzijde de afbeelding van het

27 Deze kam is afkomstig uit de fabriek New-York-Hamburger Gummi-Waaren in Barmbek (Hamburg, D.), zie: www.museum-der-arbeit.de/Konzept/standort.html

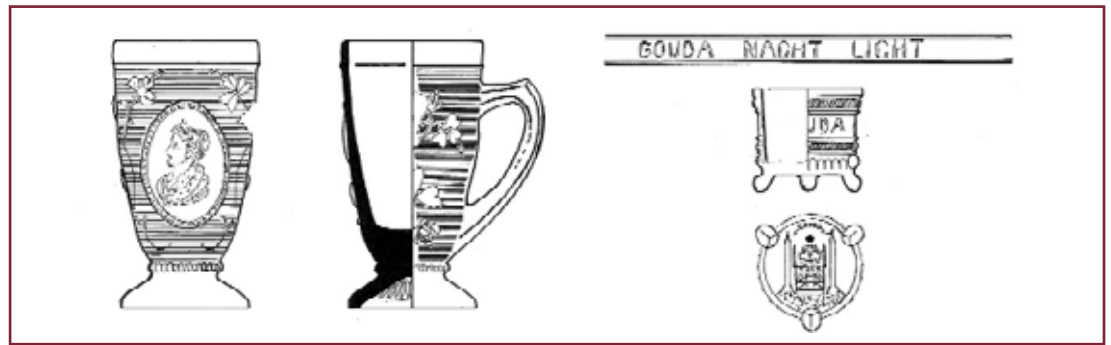
28 Knippenberg 1985 (deel 1), 29.

Afbeelding 13. Eén van de twee WC-potten uit de 19e eeuwse grafkeldervulling. Ware hoogte: 42 cm. Tekening Dirk Vlasblom.

Afbeelding 14. Deksel van industrieel wit met tekst. Ware grootte: Ø van 102 mm. Foto Nico Arts.

Afbeelding 15. Links: glas op voet met portret van Wilhelmina. Ware hoogte: 117 mm. Rechts: blauw bakje van helder glas op bolle pootjes voor het branden van waxinelichtjes. Ware hoogte: 45 mm. Tekeningen Dirk Vlasblom.

Afbeelding 16. Koperen kruisje met aan de onderzijde de tekst: 'SOUVENIR DE MISSION' (= herinnering aan een missie). Dit voorwerp is gevonden ter hoogte van de borstkas van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Ware hoogte: 63 mm. Foto's Nico Arts.

symbool van het Christuskind als beschermer van kinderen, bestaande uit Maria met het Christuskind, met op de voorgrond vijf knielende kinderen. In minuscule letters staat op deze zijde een slechts deels leesbare Franstalige tekst. Aan de keerzijde staan de heilige harten van Maria en het Christuskind, eveneens met een slechts deels leesbare Franstalige tekst (afbeelding 17).

Bij het zeven van de onderste laag van de grafkelder kwamen vier houten kralen tevoorschijn, vermoedelijk zijn dit de overblijfselen

van een rozenkrans. Mogelijk is de rest van deze rozenkrans, met daaraan wellicht een zilveren kruis, gestolen tijdens de door ons veronderstelde grafroof van omstreeks 1903. Een andere vondst uit de grafvulling is een geelkoperen medaille, die aan beide zijden zodanig verweerd is dat nauwelijks tekst en afbeelding meer te herkennen zijn. Deze verwerking zal niet zijn ontstaan door langdurig gebruik, maar door chemische reacties met het lijkvocht van de gestorvene. Op de voorzijde staat Maria afgebeeld, op de keerzijde de letter 'M' (= Maria), met daarboven een kruis.

Afbeelding 17. Koperen medaille uit de grafkelder van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Ware afmeting: 23 x 16 mm. Foto's Nico Arts.

Afbeelding 18. Koperen plaatje dat boven de schedel in de kist van mevrouw M.A. Smits is gevonden. Door middel van spijkergaatjes zijn de letters MHVPR en de datum 9 april 1857 weergegeven. Ware grootte: 143 x 83 mm. Foto Nico Arts.

Afbeelding 19. Drie koperen kruisjes uit de grafkelder van mevrouw M.A. Smits. Het middelste exemplaar heeft een hoogte van 33 mm. Foto Nico Arts.

Afbeelding 20. Koperen medaille uit het graf van mevrouw M.A. Smits. Aan de voorzijde het randschrift: 'ST. ROCH PRIEZ POUR NOUS' (= St. Rochus bid voor ons) met de afbeelding van de half knielende Sint Rochus, met aan zijn zijde een hondje. Op de keerzijde staat de tekst: 'ST. ROCH RESERVEZ NOUS DU CHOLERA' (= St. Rochus bescherm ons tegen de cholera). Hoogte: 26 mm. Foto's Nico Arts.

Zoals reeds opgemerkt, zijn de conserveringsomstandigheden in de grafkelder van mevrouw dankzij de vochtige ligging veel beter dan in die van haar man. Op de bodem van de doodskist van mevrouw zijn veel resten gevonden van stro, kennelijk lag haar lichaam in de kist op een bed van stro. Het gebruik om gestorvenen op stro te leggen is ook van elders bekend. Het oudste ons bekende voorbeeld is in 2002 in de stadskern van Vlaardingen opgegraven en dateert uit de twaalfde eeuw.²⁹ Het begraven op stro heeft een rituele betekenis, het geeft uitdrukking aan het streven naar boetedoening.³⁰ Stro is in voorbije eeuwen eveneens gebruikt als communicatiemiddel voor de aanwezigheid van door pest gestorven personen.³¹ Ook geloofde men dat stro boze geesten zou weren.³²

Verspreid in de overblijfselen van haar doodskist zijn twintig reepjes donker verkleurd fijn linnen aangetroffen. Ze zijn alle zes centimeter breed en tenminste enkele decimeters lang. In enkele daarvan bevinden zich stikgaatjes, daaraan zal ander textiel genaaid zijn, dat geheel is vergaan. Aannemelijk is dat dit de overblijfselen zijn van haar doodskleed. Opmerkelijk is de vondst twee lapjes van circa 4 x 4 centimeter, losse draadjes, een rozetvormig stuk met een doorsnede van circa 5 centimeter en nog eens tien reepjes opgerold linnen zonder stikgaatjes. Dit kunnen geen onderdelen zijn geweest van haar doodskleed. De functie van deze rolletjes linnen is ons niet bekend.

In de kist van mevrouw is boven haar hoofd een rechthoekig roodkoperen plaatje aangetroffen (143 x 83 x 1 millimeter) met daarin, door middel van kleine vierkante spijkergaatjes geslagen, de letters MHVPR en de datum 9 april 1857 (afbeelding 18). De betekenis van deze letters en datum is niet bekend. Ook op de hoeken van het plaatje en in het midden van de langste zijden bevinden zich kleine spijkergaatjes, hetgeen zal betekenen dat dit plaatje oorspronkelijk ergens op was vastgespijkerd. Kennelijk is de symboliek die in deze koperen plaat is verborgen voor mevrouw belangrijk geweest, want anders zou de plaat niet op zo'n prominente plaats bij haar lichaam liggen.

29 *De Ridder 2002.*

30 *Portegies 1999, 59.*

31 *Rooijackers 1994, 473-481.*

32 *Portegies 1999, 126.*

33 *Van Oorschot 1982, 182-189.*

In haar doodskist, tussen de overblijfselen van haar skelet, lagen vijf andere bijgiften op vier verschillende plaatsen op haar borst. De vijfde bijgift lag op haar bekken. Er werd een ovaal stukje leer in de vorm van een medaille met een rand van zilver aangetroffen (16.5 x 13 millimeter), maar ook een ovale koperen medaille (afbeelding 20) en drie koperen kruisjes (afbeelding 19). In de voorzijde van twee van de drie kruisjes is hout ingelegd.

De koperen medaille (26 x 19 x 1 millimeter) heeft aan de voorzijde het randschrift: 'ST. ROCH PRIEZ POUR NOUS' (= St. Rochus bid voor ons) met de afbeelding van de half knielende Sint Rochus, met aan zijn zijde een hondje. Op de keerzijde staat de tekst: 'ST. ROCH RESERVEZ NOUS DU CHOLERA' (= St. Rochus bescherm ons tegen de cholera) (afbeelding 20). De in Montpellier (F.) geboren Sint Rochus (1295-1327) zou tijdens zijn pelgrimstocht naar Rome besmet zijn met de pest, vervolgens zou hij zijn gevoed door een hond. Hij is de beschermheilige tegen besmettelijke ziekten zoals de cholera. Dat mevrouw een medaille tegen cholera als grafgift heeft meegekregen, is geen toeval. Tijdens haar leven is de Nederlandse bevolking immers herhaald geteisterd door cholera-epidemieën. Deze vonden plaats in 1832, 1849 en 1866 en hebben ook de regio Eindhoven niet onberoerd gelaten.³³ Wellicht heeft mevrouw dit amulet tijdens haar leven op haar lichaam gedragen omdat zij geloofde in de preventieve werking tegen de dikwijls dodelijke cholera. De vijfde bijgift van mevrouw is een koperen kruisje met corpus, dat tussen de skeletresten van haar handen op het bekken is gevonden. Samen met de vondst van vijf houten kralen zou dit een overblijfsel van een rozenkrans kunnen zijn geweest.

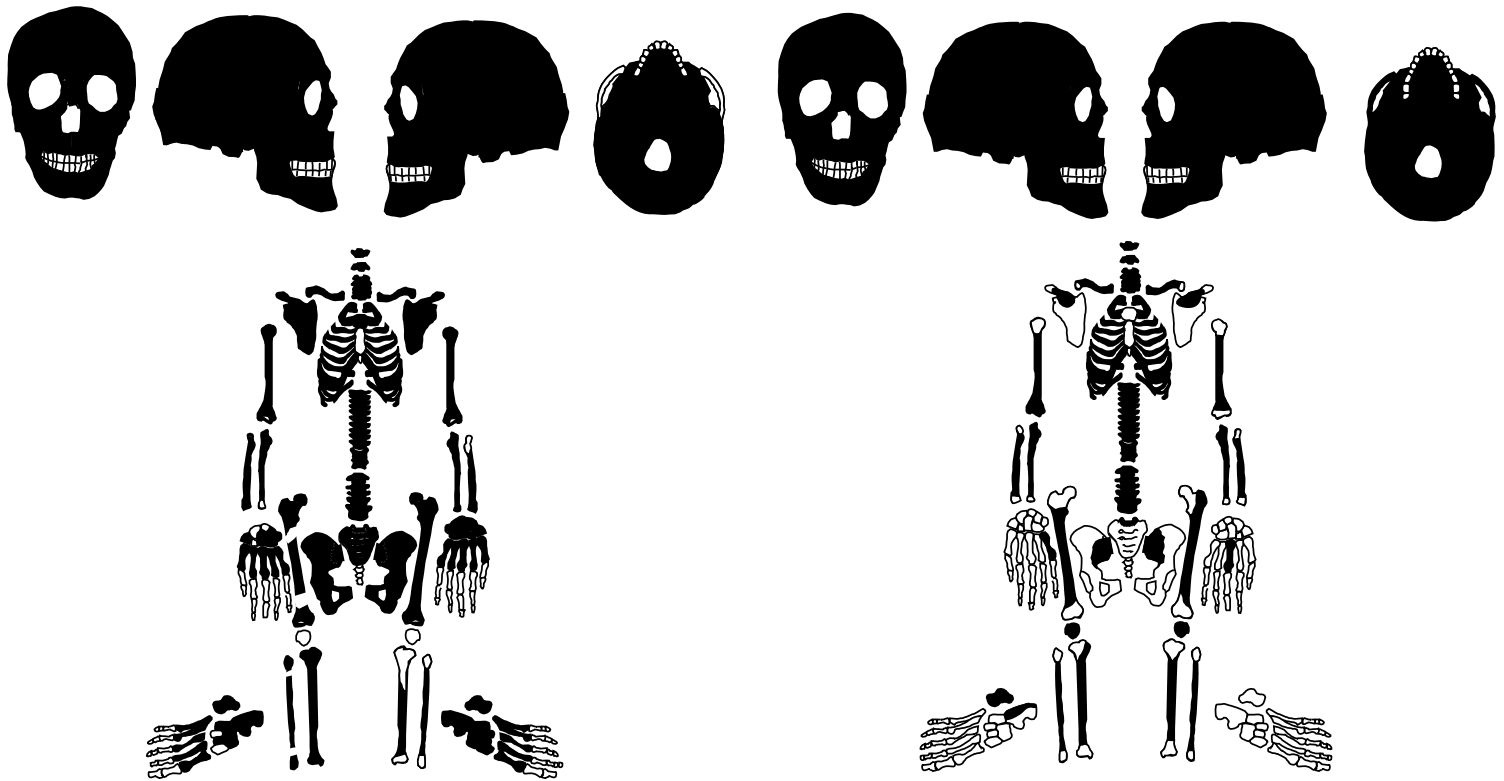
In de overige graven zijn negen kruizen en 16 scapulieren aangetroffen, vaak één of twee per graf. In zes graven zijn houten kralen behorende bij een rozenkrans gevonden en in één graf waren dit glazen kralen. In één van deze graven zijn, net als bij het echtpaar Van der Beken Pasteel, fragmenten van lapjes textiel aangetroffen die tegen een scapulier of kruis

Put + s-nr	Functie	Kind/volwassen
1.001	grafkelder	volwassen
1.002	grafkelder	volwassen
1.003	grafkelder	volwassen
1.004	grafkelder	volwassen
1.005	grafkelder	kind
1.006	grafkelder	kind
1.007	grafkelder	volwassen
1.008	grafkelder	volwassen
1.011	graf	volwassen
1.012	graf	onbekend
1.013	graf	volwassen
1.014	graf	volwassen
1.017	graf	onbekend
1.019	graf	volwassen
1.025	graf	kind
1.026	graf	onbekend
1.029	graf	onbekend
1.031	graf	kind
1.034	graf	kind
1.038	graf	volwassen
1.039	graf	onbekend
1.040	graf	volwassen
1.041	graf	volwassen
1.043	graf	volwassen
1.050	graf	volwassen
1.051	graf	baby
1.052	graf	baby

Afbeelding 21. Overzicht van de aangetroffen graven.

Afbeelding 23. Links de schedel van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel (1789-1864). Rechts de schedel van mevrouw M.A. Smits (1791-1879). Foto's Nico Arts.

Afbeelding 22. Compleetheid van de skeletten links S 1.001 en rechts S 1.002. In zwart is aangegeven welke bot(stukken) er aangetroffen zijn.

aan hebben gezeten (afdruk van metaal was te zien). Een andersoortige vondst is die van een zilveren halve cirkelvormige ooring van 12 x 13 millimeter. Er moet nog iets aangehangen hebben dat er helaas niet meer is.

Bij de aanleg van het opgravingsvlak is er slechts één kleine wandscherf van een Andenne (B.) pot gevonden uit de 11e of 12e eeuw. Het is de enige vondst die herinnert aan de middeleeuwse oorsprong van Stratum.

5.3 Menselijk bot

Zoals eerder gesteld, is vanwege tijdsdruk en de beperkte vraagstelling de prioriteit bij dit onderzoek uitgegaan naar de grafkelders S 1.001 en S 1.002. Dit geldt ook voor het onderzoek aan de menselijke skeletresten. Om het plaatje compleet te krijgen van het echtpaar Van der Beken Pasteel zijn deze twee individuen uitgebreid onderzocht en beschre-

ven. Echter, met behulp van de beperkt overgebleven hoeveelheid botmateriaal en de historische gegevens is wel van de meeste graven vastgesteld of er een volwassene of een kind was begraven.

In totaal lagen op het opgravingsterrein 27 individuen begraven (afbeelding 21). Er werden twee babygraven, vijf kindergraven en de graven van 15 volwassenen aangetroffen. Van vijf graven is niet te achterhalen of er een volwassene of een kind in heeft gelegen. Dit deel van het kerkhof werd klaarblijkelijk voor alle leeftijden gebruikt.

De skeletresten uit de grafkelders S1.001 en S1.002 zijn geïnventariseerd voor het vaststellen van de compleetheid (afbeelding 22). Ondanks de vulling van de grafkelders met enkele tonnen muurresten en ander baksteenpuin, zijn de stoffelijke overblijfselen van het echtpaar Van der Beken Pasteel nog redelijk bewaard gebleven, hoewel het skelet van

mijnheer van der Beken Pasteel completer en beter geconserveerd was dan dat van mevrouw Smits. Haar skeletresten zijn in anatomisch verband gevonden in de overblijfselen van een kist van dikke eikenhouten planken. Zij lag niet volgens de christelijke traditie met het aangezicht naar het oosten, maar naar het westen. Kennelijk heeft haar lichaam langdurig in een laag (regen)water gelegen, dat zich op de bodem van de grafkelder verzameld heeft. In tegenstelling tot het botmateriaal zijn sommige organische resten hierdoor beter bewaard dan die in de kelder van haar man. Aan sommige beenderen bevonden zich nog kleine restjes zachte delen, ook zijn bij haar hoofdeinde enkele lange (hoofd)haren gevonden. Van het skelet van mevrouw Smits is alleen de schedel geheel compleet.

Het lichaam van mijnheer van der Beken Pasteel is, zoals de christelijke traditie voorschrijft, wel met zijn aangezicht naar het oosten begraven, maar zijn grafmonument lag in tegengestelde richting georiënteerd. Delen van zijn skelet lagen niet meer in anatomisch verband. Dit betreft onder meer zijn heupbeenderen en delen van zijn ruggengraat. Deze lichaamsdelen zijn weliswaar in anatomisch verband, maar naast zijn schedel gevonden. Ook zijn ribben en rechter dijbeen bleken verplaatst te zijn. Voor dat het skelet vast kwam te zitten onder de vulling van de kelder, heeft er mogelijk nog beweging van (delen van) het ontbindende lichaam plaatsgevonden in de grafkist (drijven in lijkvocht). Een andere optie is dat er op en rond het nog niet geheel ontbonden lichaam gezocht is naar eventuele kostbare bijgiften, ofwel: een grafroof. Mocht dit plaats hebben gehad, dan moet dit zijn gebeurd onmiddellijk na verwijdering van het grafmonument van de kelder en voordat de kelder is volgestort met baksteenpuin. Gezien de geschiedenis van het kerkhof zal dit in of kort na 1903 zijn geweest.

Het was mogelijk om van beide skeletten het geslacht te bepalen aan de hand van de morfologische kenmerken aan *pelvis* (bekken) en *cranium* (schedel) naar de methode van de Workshop of European Anthropologists

(WEA). Het bleek inderdaad dat S 1.001 het skelet van een man was en dat S 1.002 dat van een vrouw.

Voor het bepalen van de biologische sterfleef-tijd bij overlijden is de complexe methode toegepast.³⁴ Hierbij worden vier of minder leeftijdsindicatoren met elkaar gecombineerd: hoe meer indicatoren er beschikbaar zijn, hoe betrouwbaarder de uitkomst zal zijn. Bij deze methode gaat het om de degeneratie van *facies symphysealis pubis* (schaambeent), de degeneratie van het *spongiosum* van de proximale *femur* (dijbeen), de degeneratie van het *spongiosum* van de proximale *humerus* (opperarm) en de endocraniële sutuurobliteratie (sluiting van de suturnaden aan de binnenkant van de schedel). Bij mijnheer van der Beken Pasteel waren twee leeftijdsindicatoren beschikbaar, deze leverden een biologische sterfleef-tijd op die ligt tussen 66 en 78 jaar, dit komt dus goed overeen met de bekende leeftijd van 75 jaar. Voor het bepalen van de biologische sterfleef-tijd van mevrouw Smits was slechts één leeftijdsindicator beschikbaar, dit leverde een leeftijd op die moet liggen tussen 40 en 80 jaar (het maximum methodisch gezien), we weten echter dat mevrouw Smits 88 jaar oud is geworden.

Het was mogelijk om de lange pijpbeenderen van mijnheer van der Beken Pasteel te meten volgens de richtlijnen van Herrmann.³⁵ Met deze resultaten kon zijn lengte berekend worden op 170 centimeter met behulp van de methode van Trotter.³⁶ Mijnheer van der Beken Pasteel is ongeveer even lang geworden als zijn tijdgenoten elders in het land. De mannen uit Alkmaar (1725-1825) werden gemiddeld eveneens 170 centimeter,³⁷ metingen van de lichaamslengte van militairen gemeten in zeven Nederlandse steden in 1825 leverde een lengte van 169 centimeter en in 1865 van 167.5 centimeter³⁸ en mannen uit 's-Hertogenbosch (1830-1858) werden 169.6 centimeter. Over het algemeen ogen de botten mijnheer van der Beken Pasteel robuust, hetgeen wijst op een fors postuur. Het botmateriaal van mevrouw Smits was te slecht geconserveerd om metingen aan de

34 Ascádi/Nemeskéri 1970; Workshop of European Anthropologists, 1980; Broca 1875; Nemeskéri et al 1960; Sjøvold 1975.

35 Herrmann et al 1990, fig. 3.2.3.2 ;

36 Trotter 1970.

37 Baetsen 2001.

38 Oppers 1966

lange pijpbeenderen te kunnen verrichten. Wel kon aan de hand van de ligging van het skelet, zoals dat is aangetroffen tijdens de opgraving, een schatting worden gemaakt: haar lengte bedraagt ongeveer 168 centimeter. De lengte die deze manier van meten oplevert is niet erg betrouwbaar. Het individu moet namelijk expliciet en onverstoord in anatomisch verband liggen. Dat is niet geheel het geval bij mevrouw Smits, haar schedel is namelijk iets verschoven, hierdoor kan de lengte een afwijking hebben.

Mijnheer heeft al zijn gebitselementen *ante mortem* (voor de dood) verloren. Tandverlies is gewoonlijk het gevolg van pathologie aan het gebit: vergevorderde *cariës* (tandbederf) of attritie kan resulteren in een abces bij de tandwortel, dit abces kan het gebitselement uit zijn tandkas duwen. Maar ook *periodontitis* (ontstoken weefsel rond het gebitselement) kan een boosdoener zijn, want hierdoor komen elementen los in hun tandkas te staan waardoor ze eenvoudig verloren gaan. Daarnaast kunnen elementen ook geëxtraheerd zijn of als gevolg van ouderdom zijn uitgevallen.³⁹ Zoals vaker voorkomt bij tandenloze bejaarden steekt de onderkaak ver vooruit, in de volksmond heet dit een 'centenbak'. Op vijf gebitselementen na, die *post mortem* (na de dood) verloren zijn, heeft mevrouw Smits eveneens alle elementen *ante mortem* verloren.

Het echtpaar had last van slijtage verschijnselen (*artrose*) aan verschillende gewrichten. Mijnheer van der Beken Pasteel had last van *artrose* aan beide handen. De aandoening is aan zijn linkerhand is veel verder gevorderd dan rechts, mogelijk is hij linkshandig geweest. Ook de wervellichamen en facetgewrichtjes van zijn hals- en de bovenste borstwervels vertonen slijtage verschijnselen. De lendenwervels zijn in veel mindere mate aangetast. Wanneer iemand op leeftijd geraakt slijten gewrichten nu eenmaal.⁴⁰ Mogelijk is het bij mijnheer van der Beken Pasteel verergerd door een niet optimale houding tijdens het leven. We weten dat hij president van de Eindhovense rechtbank was en het behoort

tot de mogelijkheden dat hij dagelijks uren lang zittend werk heeft gedaan wat niet ten goede komt aan het lichaam. De hals- en bovenste borstwervels van mevrouw Smits hebben, net als die van haar echtgenoot, slijtage verschijnselen. Bij mevrouw is er zelfs een zeer pijnlijke bot op bot situatie ontstaan op verschillende plaatsen, dit is te zien als gepolijste gewrichtsvlakken. Ook is de voorkant van de bovenste borstwervels verbeend, wat stijfheid tot gevolg had. De rechterzijde van de nekervels vertoont meer slijtage dan de linkerzijde; mogelijk is dit een gevolg van een trauma (ongeluk). De knieën van mevrouw Smits waren eveneens aangetast, de gewrichten zijn sterk uitgesleten en gepolijst, kenmerken die duiden op artrose.⁴¹ Ouderdom is een van de oorzaken van het ontstaan van *artrose*, maar ook overgewicht kan hierin een rol spelen.⁴² Welvaart en overgewicht passen bij elkaar, misschien is dit het geval geweest bij het echtpaar Van der Beken Pasteel?

Opvallend aan de schedel van mevrouw Smits was het flinke *os nasale* (neusbot). Mevrouw Smits heeft waarschijnlijk een grote neus gehad. De vorm van het kraakbeen van de neus is uiteraard onbekend, maar zowel haar moeder als haar vader lijken een forse neus te hebben gehad.⁴³ Opvallend is ook het voorhoofdsbeen, waarvan de wenkbrauwbogen en het tussenliggende gedeelte groot en geprononceerd zijn. Dit is niet gebruikelijk voor een vrouw, het geeft het gezicht een norse uitdrukking.

Dat mevrouw Smits inderdaad een norse uitdrukking en een forse neus heeft gehad blijkt uit haar portretfoto (*afbeelding 25*), het bestaan van deze foto is pas na het skeletonderzoek bekend geworden.

Afgaande op de resultaten van het onderzoek aan de menselijke skeletresten en de manier waarop de resten zijn aangetroffen in de grafkelders, kan men ervan uitgaan dat inderdaad het echtpaar Van der Beken Pasteel is aangetroffen.

39 Hillson 1986, 309.

40 Roberts/Manchester 1995, 101.

41 Roberts/Manchester 1995, 105-6.

42 Roberts/Manchester 1995, 106.

43 Zie de portretten van hen in *Op den Buijs* 1988, 110-111.

Afbeelding 24. Links: portret van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel; volgens het bijschrift was hij toen al president van de Eindhovense recht-bank. Het portret dateert dus uit 1838 of later; Van der Beken Pasteel is op deze prent al minstens 49 jaar oud. Verzameling Brabant-collectie Universiteit van Tilburg, inv.nr. P/B 40 (1). Rechts: een detail van een anoniem schilderij, vermoedelijk uit omstreeks 1805-1810, van Maria Aldegonda Smits als tiener. Foto Collectie Regionaal Historisch Centrum Eindhoven.

Afbeelding 25. Links: de enige bekende foto van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Datering: vermoedelijk omstreeks 1860. Archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven. Rechts: de enig bekende foto van mevrouw M.A. Smits. Datering: vermoedelijk omstreeks 1860. Archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven.

6 Het echtpaar Van der Beken Pasteel

Door David Hardy

Het echtpaar Van der Beken Pasteel bestond uit jonkheer Michael Alexander Joseph van der Beken Pasteel (titel 'Heer van Aalst') en Maria Aldegonda Smits.⁴⁴ Michael Alexander Joseph van der Beken Pasteel⁴⁵ is een afstameling van het middeleeuwse geslacht van de Heren van Terbeken en het 16e eeuwse geslacht van de Heren van Speelhoven (bij Aarschot). Hij wordt op 11 maart 1789 in Leuven geboren en studeert rechten aan de Universiteit van Leuven. Evenals zijn vier broers volgt hij een loopbaan in de rechten en in de politiek. De reden waarom hij zich in 1808 op 19-jarige leeftijd te Eindhoven vestigt, is onbekend. Wellicht was dat omdat zijn broer in die tijd het ambt bekleedt van keizerlijk procureur in het nabije 's-Hertogenbosch. In elk geval werkt mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel te Eindhoven aanvankelijk als advocaat (1808-1828), vervolgens als rechter (1828-1838) en uiteindelijk als president (1838-1864) van de Arrondissementrechtbank. Hij doorloopt ook een politieke carrière. Hij is lid van Provinciale Staten van Noord-Brabant (1823-1848) en na de herziening van de grondwet van 1848 wordt hij in het district Eindhoven gekozen tot lid van de Eerste Kamer van de Staten-Generaal (1849-1859). In juli 1859 stelt hij zich niet meer herkiesbaar. Hij is bepaald geen actief politicus, want

tijdens zijn kamerlidmaatschap spreekt hij slechts éénmaal (in 1850) en na september 1853 bezoekt hij bijna zes jaar lang geen enkele vergadering. Van hem zijn twee portretten bekend (afbeelding 24 en 25). In oktober 1822 wordt zijn vader Jacques Joseph van der Beken Pasteel (1758-1824) door koning Willem I in de adelstand verheven. Hierdoor verwerven zijn zonen de titel jonkheer. In 1835 wordt Michael Alexander Joseph Ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw en in 1850 Commandeur in de Orde van de Eikenkroon.⁴⁶

Op 27-jarige leeftijd (19 september 1816) huwt hij te Eindhoven de 25-jarige Maria Aldegonda Smits.⁴⁷ Deze op 17 mei 1791 geboren dame is dochter van J.Th. Smits (1754-1827), een vooraanstaande textielfabrikant,⁴⁸ en V.C. Janssen (1754-1832, vanaf 1828 Vrouwe van Eckart). Ook van haar zijn twee portretten bekend (afbeelding 24 en 25).⁴⁹ Het huwelijk blijft kinderloos.

Aanvankelijk wonen het echtpaar en een dienstbode in een huis aan de Rechtestraat 160 in de stadskern van Eindhoven. Door een erfenis van haar moeder wordt mevrouw M.A. Smits in 1832 eigenaar van twee hoeven met landerijen in het zuiden van de toenmalige gemeente Stratum (de 'Grote Heihoef' en de 'Kleine Heihoef'). Op dit landgoed laten zij een groot, omgracht huis bouwen, de 'Heihoef' genaamd, waar zij zich in 1833

44 *In het archief van de Broeders van Liefde (Eikenburg, Eindhoven) bevinden zich tal van getypte kopieën van archivalia, literatuurvermeldingen en brieven die betrekking hebben op het echtpaar Van der Beken Pasteel. Deze zijn vanaf ongeveer 1950 bijeen gebracht door broeder Chrysolius van de Ven (+ 1986) in het kader van zijn onderzoek naar de geschiedenis van Eikenburg (grotendeels gepubliceerd in de jaren 1959-1962 in Charitasjeugd, een blad van de Broeders van Liefde van Gent, dat enkele malen per jaar verscheen; samengevat in Van de Ven, z.j., zie ook Albertus e.a. 1955, 4-9). Ten behoeve van het schrijven van dit artikel is van dat archief gebruik gemaakt.*

45 *Zie over hem met name Ramaer 1930, 68 en www.parlement.com.*

46 *De Orde van de Eikenkroon is een Luxemburgse onderscheiding en werd in de jaren 1841-1891 ook aan Nederlanders uitgereikt, toen het Groothertogdom Luxemburg bij het Koninkrijk Nederland hoorde.*

47 *Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, BS Eindhoven Deel 15 Jaar 1816 akte 11. Soms wordt de trouwdatum 19 september 1810 vermeld, maar die is niet juist.*

48 *Zie over J.Th. Smits: Van Oorschot 1982 (deel 1), 105-106.*

49 *Martin Op den Buijs heeft elf portretten van de familie Smits weten te achterhalen in particuliere verzamelingen in België (Op den Buijs 1988, 110-119 en persoonlijke mededeling). In het 'codicil' van M.A. Smits uit 1875 worden twee andere portretten vermeld, namelijk die van M.A.J. van der Beken Pasteel en M.A. Smits. Deze twee portretten zijn dan bestemd te worden nagelaten aan ene jonkheer mr. De Troostenberg (Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, archief familie Smits van Oyen inv.nr. 81). Waar deze portretten zich thans bevinden is niet bekend.*

Afbeelding 26. Foto van omstreeks 1900 van het jongensinternaat 'Eikenburg' te Stratum; het gebouw in het midden is het door mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel gebouwde herenhuis 'de Heihoef', waar hij van 1833 tot zijn dood in 1864 woonde. Foto archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven.

vestigen en waar ze blijven wonen tot de dood van de jonkheer op 2 september 1864.⁵⁰ Na diens dood vestigt zijn echtgenote zich weer in Eindhoven, waar zij blijft wonen tot haar dood op 19 oktober 1879.

Naast zijn juridische en politieke loopbanen bekleedt Van der Beken Pasteel in de jaren 1818-1852 eveneens de hoge ambtelijke functie van adjunct-houtvester. In die hoedanigheid is hij namens de overheid verantwoordelijk voor het beheer van 'woeste' gronden. Vanaf 1818 koopt hij echter veel heidegronden voor zichzelf. Hij beplant deze met bomen of laat ze ontginnen en verpacht ze als landbouwgrond. Een van zijn aankopen in 1823 is het bezit van de heerlijkheid Aalst, waardoor hij zich de titel 'Heer van Aalst' verwerft. Overigens bestaat het bezit van deze heerlijkheid dan nog uitsluitend uit het jacht- en visrecht,⁵¹ 'Heer van Aalst' is dan dus een titel zonder bezit. De door hem aangekochte gronden bevinden zich te Sint-Oedenrode, Liempde, Riethoven, Stratum, Aalst, Woensel en Striip.⁵² Op de aangekochte gronden van Aalst en Stratum koopt of bouwt hij hoeven, waarvan de meeste naar hem worden genoemd: 'Voorbeek', 'Schoonbeek', 'Bijbeek', 'Naastbeek', 'Overbeek', 'Achterbeek', 'Moerbeek', 'Beekhoven', de 'Leemerhoef' en de 'Pannenhoef'.⁵³ Ook het nog bestaande 'Zwarthuis', van oorsprong een houtvesterswoning, op de voormalige Woenselse Heide (thans het landgoed van de familie Philips in Eindhoven, 'de Wielewaal' genaamd) is een stichting van hem.⁵⁴ Bij zijn overlijden is Van der Beken Pasteel bijzonder rijk: hij bezit dan

onder meer honderden hectaren grond.⁵⁵ Door het ontbreken van een testament ontstaan juridische problemen over de nalatenschap. Zowel de familie Van der Beken Pasteel als de familie Smits verklaren recht te hebben op alle bezittingen. Reeds in 1832 heeft mevrouw Smits een akte ondertekend waarin zij verklaart afstand te doen van haar rechten als erfgenaam van haar eigen huwelijk (!), maar de familie Smits vindt dit in 1864 niet rechtsgeldig. De polemiek duurt vijf jaar; uiteindelijk komt de zaak voor het Hof van 's-Hertogenbosch, met als resultaat dat mevrouw Smits de helft van de opbrengst van de nalatenschap krijgt, terwijl de andere helft naar de familie van de overledene gaat.⁵⁶

Ruim twee en een half jaar na de dood van mijnheer Van der Beken Pasteel wordt, na twee druk bezochte kijkdagen (1 en 2 april 1867) op het 'Kasteel de Heihoef', 'den zeer aanzienlijken inboedel', waaronder een grote bibliotheek en 'kostbare briljanten, veel diamanten, gouden en zilveren voorwerpen, antiek porselein' publiekelijk verkocht.⁵⁷ Het gaat om ongeveer duizend voorwerpen, waaronder diamanten, gouden horloges, rijtuigen, schilderijen, huis-, tuin- en keukenwaren en 'oud papier'. De vier dagen durende verkoop levert bijna elfduizend gulden op. Hiervan wordt voor 1543 gulden door de weduwe (!) gekocht.⁵⁸ Zij had immers afstand gedaan van de erfrechten van haar eigen huwelijk. Het herenhuis 'de Heihoef' wordt van mei 1867 tot november 1870 verhuurd aan de familie Hoevenaar uit Geldrop; of het huis in de jaren daarna wordt bewoond, staat niet vast.

50 Hij sterft op 2 september 1864 om 2 uur in de ochtend; de Bergeijkse onderwijzer P.N. Panken noemt hem een 'zeer rijk en voornaam persoon' (Meurkens 1994, 49).

51 Bijsterveld 2000, 74.

52 Te Woensel onder andere het zuiden van de Woenselse Heide, waar later het nog bestaande landgoed 'de Wielewaal' ontstaat (Van Kempen, Eversdijk en Bax 2004, 33).

53 Albertus e.a. 1955, 5; Kuysten 1938, 60.

54 Van Kempen, Eversdijk en Bax 2004, 35.

55 Van Oorschot 1982 (deel 1), 49.

56 Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, archief familie Smits van Oyen 1567-1987, inv.nr. 74.

57 Een van de bezoekers van deze kijkdagen was P.N. Panken, die het hier geciteerde in zijn dagboeken vermeldt en opmerkt dat de inboedel uitvoerig in de Eindhovensche Courant van 30 maart 1867 staat opgesomd (Meurkens 1994, 94 en 97-98; met deze krant zal zijn bedoeld het 'Nieuws en Advertentieblad voor het Arrondissement Eindhoven', jaargang 1867 van deze krant ontbreekt in het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven). Tijdens de verkoop was de enige toen nog levende (oudste) broer van M.A.J. van der Beken Pasteel als gevolmachtigde van de familie aanwezig.

58 Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, archief familie Smits van Oyen 1567-1987, inv.nr. 77.

Na het overlijden van mevrouw Smits op 19 oktober 1879 wordt haar neef J.Th. Smits van Oyen, die burgemeester van Eindhoven is, algeheel erfgenaam. Hij erft onder andere het landgoed 'de Heihoef'.⁵⁹ Hij verkoopt het in 1880 aan Felix Keunen die het op zijn beurt in 1881 weer verkoopt aan de paters Redemptoristen, die uit Frankrijk zijn gevlucht. Zij maken van het herenhuis een noviciaat.⁶⁰ In 1894 verkopen de Franse paters het landgoed aan de Belgische Congregatie van Broeders van Liefde van Gent. Deze richten het in als juvenaat⁶¹ voor de werving van Nederlandse broeders en noemen dat Eikenburg. Blijkens foto's uit omstreeks 1900 bestaat het herenhuis 'de Heihoef' in dat jaar nog, maar het is later afgebroken (afbeelding 26).⁶²

In het huidige verstedelijkte landschap bestaan nog enkele herinneringen aan mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. In het uiterste zuiden van de gemeente Eindhoven, nabij de plaats waar hij heeft gewoond, zijn een weg en een plein naar hem vernoemd en twee andere wegen naar zijn afgebroken huis: de Van der Beken Pasteelweg, met in het verlengde daarvan het Heihoefpad, alsmede het M.A.J. van der Beken Pasteelplein en de Heihoeflaan. De grote, door hem gestichte hoeve de Leemerhoef en Voorbeek te Aalst bestaan nog.⁶³ Andere herinneringen zijn de tijdens de opgraving aangetroffen grafmonumenten, die een plaats zullen krijgen naast de huidige Joriskerk van Stratum.

59 *Zij laat wel een testament na, en ook een 'codicil': Rijksarchief in Noord-Brabant, archief familie Smits van Oyen 1567-1987, inv.nrs. 80 en 81.*

60 *Verblijf voor aspirant-paters vóór zij tot de orde worden toegelaten.*

61 *School voor aspirant-broeders van een kloosterorde.*

62 *Govers en Van der Sommen 2001, nr. 48.*

63 *De Leemerhoef is thans in gebruik als restaurant.*

7 Conclusie en aanbevelingen

7.1 Conclusie

Het doel van dit onderzoek was het documenteren van mogelijke overblijfselen van de middeleeuwse kerk en de vroegste bewoning van Stratum, voordat deze definitief zouden verdwijnen bij de aanleg van een bouwput. Zoals op 11 juni 2004 bleek zijn alle resten van de middeleeuwse kerk inclusief de archeologische ondergrond volledig verdwenen. De enige vondst die herinnert aan de middeleeuwse oorsprong van Stratum is één kleine wandscherf van een uit Andenne (B.) afkomstige pot, daterend uit de 11e of 12e eeuw. Deze scherf is afkomstig uit het tijdens het gebruik van het kerkhof vergraven dekzand. De middeleeuwse scherf geeft, hoe miniem dan ook, een indicatie voor de ouderdom van Stratum als nederzetting. Voorts heeft het onderzoek een gevarieerde biografie opgeleverd van het echtpaar Van der Beken Pasteel en hun grafritueel.

7.2 Aanbevelingen

Het onderzochte gedeelte van het 19e eeuwse kerkhof is waarschijnlijk slechts drie decennia in gebruik geweest (1858-1889). Deze afgebakende periode in combinatie met het aantreffen van scapulieren, devotiemedailles en kralenkettingen in de graven maakt deze opgraving interessant voor het toekomstig onderzoek naar de materiële cultuur op kerkhoven.⁶⁴ Ondanks de (althans voor archeologen) geringe ouderdom, blijkt dat bijzonder weinig bekend is over de stoffering van de doden en de achterliggende betekenis van de objecten die tussen de skeletresten gevonden zijn.

7.3 Nabeschouwing

Door Nico Arts

Ingevolge de enkele jaren geleden ingevoerde regelgeving, moeten de Nederlandse archeologen tegenwoordig steeds gedetailleerdere

voorspellingen schrijven over wat een bodemarchief tijdens opgravingen zal gaan opleveren. Dergelijke voorspellingen zijn doorgaans gebaseerd op landschappelijke situaties, diverse vormen van verkennend archeologisch onderzoek, historische gegevens, of combinaties daarvan. Heel vaak blijkt echter dat opgravingen ook andere archeologische informatie opleveren dan die wordt verwacht. Grote delen van de inhoud van bodemarchieven blijken dus nog steeds onvoorspelbaar zoals ook tijdens deze opgraving bleek: de kerk blijkt spoorloos verdwenen, maar wel wordt een deel van het 19e eeuwse kerkhof gevonden, met daarin onder andere twee min of meer intacte grafkelders. De vraag is echter in hoeverre zulke vondsten archeologisch relevant zijn en of het archeologisch onderzoek van dergelijke menselijke overblijfselen ethisch gezien wel mag. De auteurs van deze rapportage vinden van wel.

De archeologie heeft haar grenzen verlegd, zowel voor wat betreft inhoud als tijd. De inhoud betreft de steeds toenemende informatie, die met behulp van allerlei, voor de archeologie nieuwe, technieken uit bodemarchieven kan worden gehaald. Voorbeelden zijn verbeterde opgravingstechnieken, forensische technieken en biologisch onderzoek van met het blote oog niet of nauwelijks zichtbaar botanisch materiaal en resten van parasieten en insecten. Ook in chronologisch opzicht zijn grenzen verlegd. Tot ongeveer vijftwintig jaar geleden onderzochten archeologen hoofdzakelijk nederzettingen, grafvelden en andere overblijfselen uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen. De enige jongere, destijds onderzochte overblijfselen, waren de ondergrondse resten van kerken en kastelen en hier en daar middeleeuwse stadskernen. De afgelopen decennia worden steeds vaker ook veel jongere overblijfselen uit ons verleden als archeologisch relevant beschouwd. De chronologische grenzen van de archeologie zijn inmiddels zelfs opgeschoven tot het recente verleden. Gepubliceerde voorbeelden zijn materiële overblijfselen uit de 19e eeuw,⁶⁵ vondsten en

⁶⁴ Ook Spaans 2003, 39 merkt op dat er nog weinig aandacht is besteed aan dergelijke devotionalia.

⁶⁵ Bartels 1999; Cantwell en diZerega Wall 2001.

sporen uit de Tweede Wereldoorlog⁶⁶ en zelfs een afvalkuil met plastic speelgoed van omstreeks 1970.⁶⁷

Maar hoe staat het met overblijfselen van de mensen zelf? Bestaan er ethische belemmeringen voor het archeologisch onderzoek van menselijke begravingen uit de laatste paar eeuwen? Archeologen graven regelmatig grafvelden op, maar deze dateren doorgaans uit de middeleeuwen of zijn veel ouder.

Incidenteel worden ook menselijke begravingen uit de 19e eeuw opgegraven en verder onderzocht.⁶⁸ Een taboe voor het omgaan met de stoffelijke resten van deze niet zo heel oude begravingen lijkt niet (meer) te bestaan. Volgens de Wet op de lijkbezorging houdt een begraafplaats op te bestaan wanneer het terrein een andere bestemming krijgt.⁶⁹ Na afloop van de grafrechten en ruiming van een graf zijn menselijke resten vermoedelijk geen lijk meer in de zin van die wet. Juridisch bestaan er dus waarschijnlijk geen belemmeringen.

Wat vindt het publiek van deze ontwikkeling? Om te kunnen beoordelen hoe mensen een onderzoek aan vrij recent begraven mensen beleven, is aan de bezoekers van de opgraving gevraagd wat zij er van vonden. Temeer omdat het grootste deel van de bezoekers bewoners waren van het bejaardenhuis waar

in de tuin de opgraving plaatsvond. Deze mensen staan qua leeftijd in tijd en lijn niet ver af van de mensen van wie de skeletresten zijn opgegraven. Daarnaast komen zij door hun gevorderde leeftijd meer dan gemiddeld in aanraking met sterfelijkheid. In tegenstelling tot onze verwachting hebben de bewoners van dat huis en andere bezoekers het graafwerk met grote belangstelling gevolgd. Op de vraag of er bij hen hierover een ethisch probleem bestond is ontkennend geantwoord. Funeraire cultuur lijkt een geaccepteerd onderdeel te zijn geworden van de cultuurhistorie, en dat betreft niet alleen begraafplaatsen en grafmonumenten,⁷⁰ maar ook de stoffelijke overblijfselen van de doden zelf en de daarbij liggende attributen.

Desalniettemin blijven er vragen onbeantwoord. Wat moet er gebeuren met de skeletten van het echtpaar Van der Beken Pasteel nu deze zijn onderzocht? Dienen deze archeologische vondsten bewaard te blijven, zoals de Monumentenwet voorschrijft? De bevindingen van ons onderzoek moeten immers altijd controleerbaar blijven en dat kan alleen wanneer de opgravingsdocumentatie, inclusief de vondsten (dus ook de skeletresten), bewaard wordt.⁷¹ Is het ethisch verantwoord deze skeletten tentoon te stellen? Of moeten de botresten opnieuw begraven worden?

66 Arts 2000; De Ridder en Willemsen 2004.

67 Van Ginkel en Wilson 2003, 67.

68 Zie bijvoorbeeld Bitter 2002, Clevis en Constandse-Westermann (red.) z.j. (1992), Cox (red.) 1998 en Portegies 1999.

69 Wet op de lijkbezorging, artikel 47.

70 Brouwer 2000, 2003.

71 Alle vondsten uit deze opgraving, inclusief de beenderen van het echtpaar Van der Beken Pasteel, zijn in overeenstemming met de bepalingen in de Monumentenwet opgeslagen in een wettelijk, door het Rijk erkent archeologisch depot, namelijk het depot van het Bureau Archeologie van de gemeente Eindhoven.

Literatuur

- Albertus, Br. e.a., 1955: *60 Jaar Eikenburg 1894-1954*. Eindhoven.
- Arts, N., 2000: *Archeologie in Meerhoven*. Eindhoven.
- Arts, N./D.F. Hardy/L. Korthorst, 2005: Archeologie van gisteren. Status en ritueel in twee vergeten grafkelders te Stratum, *Brabants Heem* jaargang 57 nummer 3, 81-96.
- Ascádi, G./J. Nemeskéri, 1970: *History of human life span and mortality*, Budapest (Akademiai Kiado).
- Aufderheide, A.C./C. Rodriguez-Martin, 1998. *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*. Cambridge.
- Baetsen, S., 2001: *Graven in de Grote Kerk. Het fysisch-antropologisch onderzoek van de graven in de St. Laurenskerk van Alkmaar*, Alkmaar.
- Bannenbergh, G./A. Frenken en H. Hens, 1968: *De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland. Deel I*. Nijmegen.
- Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven. Vondsten in beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. (2 delen). Zwolle.
- Bijsterveld, A.J.A., 1993: *Laverend tussen Kerk en wereld. De pastoors van Noord-Brabant 1400-1570*. Amsterdam.
- Bijsterveld, A.J.A., 2000: De heren en vrouwen van Waalre, Valkenswaard en Aalst. In A.J.A. Bijsterveld (red.), *Het herengoed van Waalre. De Heren, het Kasteel en de Loondermolen, circa 1300-1940*. Waalre, 37-75.
- Bisschops, J.H., 1973: *Eindhoven Oost (51 O): toelichting bij de Geologische kaart van Nederland 1:50.000*, Haarlem.
- Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*. Hilversum.
- Blok, D.P., 1979: *De Franken in Nederland* (3de druk). Haarlem.
- Bont, A.P. de, 1969: *Dialekt van Kempenland. Deel III. Geografische namen*. Assen.
- Broca, P., 1875: Instructions craniologiques et craniométriques de la Société d'Anthropologie de Paris, *Bulletin de la Societe Anthropologie* 1875;16.
- Brothwell, D.R., 1981: *Digging up Bones* (3de druk). London.
- Brouwer, R., 2000: *Ook u wacht ik. Begraafplaatsen in Europa en hun geschiedenis*. Rijswijk.
- Brouwer, R., 2003: *Funeraire cultuur. Regio Eindhoven*. Rotterdam.
- Buijs, M.H.G. Op den, 1988: *Eindhoven, open venster op Eckart*. Hapert.
- Cantwell, A.-M./D. diZerega Wall, 2001: *Unearthing Gotham. The Archaeology of New York City*. New York.
- Clevis, H./T. Constandse Westermann (red.), z.j. (1992): *De doden vertellen. Opgraving in de Broerenkerk te Zwolle 1987-1988*. Kampen.
- Constandse-Westerman, T.S./L. Smits/W.H.M. Bouts, 2003: *Syllabus Fysische Antropologie*. Amsterdam.
- Cox, M. (red.), 1998: *Grave concerns: death and burial in England 1700-1850* (Council of British Archaeology Research Report 113). York.
- Everdingen, J.J.E. van e.a. (red.), 1998: *Pinkhof geneeskundig woordenboek* (10de druk). Houten.
- Ginkel, E. van/K. Wilson, 2003: *Onze oude burenen. Vondsten en verhalen uit de bodem van de stad*. (Amsterdam).
- Govers, J./W. van der Sommen, 2001: *Eindhoven in oude ansichten. Een wandeling door Stratum*. Zaltbommel.

- Herrmann, B./G. Grupe/S. Hummel/H. Piepenbrink/H. Schutkowski, 1990: *Prähistorische Anthropologie. Leitfaden der Feld- und Labormethoden*, Berlijn (Springer-Verlag), 103, fig. 3.2.3.2.
- Hillson, S., 1986: *Teeth* (Cambridge manuals in archaeology), Cambridge University Press, Cambridge.
- Kempen, H. van C. Eversdijk en M. Bax, 2004: *Gemeente Eindhoven. Cultuur- en landschapshistorische analyse Landelijk Strijp*. Eindhoven.
- Knippenberg, W.H.Th., 1985: *Devotionalia. Religieuze voorwerpen uit het katholieke leven* (2 delen). Eindhoven.
- Kuysten, C.A., 1938: *Beschouwingen over Eindhoven en naaste omgeving*. Eindhoven.
- Lauret, A.M., 1967: *Per imperatief mandaat. Bijdrage tot de geschiedenis van onderwijs en opvoeding door katholieken in Nederland, in het bijzonder door de Tilburgse Zusters van Liefde*. Tilburg.
- Meurkens, P., 1994: *De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorieboek van een Brabantse schoolmeester. Tweede band: 1858-1870*. Eindhoven.
- Nemeskéri, J./L. Harsányi/G. Ascádi, 1960: Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden, *Anthropologischer Anzeiger* 25, 70-95.
- Oorschot, J.M.P. van, 1982: *Eindhoven, een samenleving in verandering* (2 delen). Eindhoven.
- Oppers, V.M., 1966: The secular trend in growth and maturation in the Netherlands, *Tijdschrift voor Geneeskunde* 44, 539-548.
- Ortner, D.J. / W.G.J. Putschar, 1985: *Identification of pathological conditions in human skeletal remains*. Washington.
- Platzer, W., 1975: *Sesam atlas van de anatomie*. Baarn.
- Polling, A., 2001: *Maastrichtse ceramiek, merken en dateringen*, Lochem.
- Portegies, M., 1999: *Dood en begraven in 's-Hertogenbosch*. Utrecht.
- Ramaer, J., 1930: Jonkheer Meester Michaël Alexander Joseph van der Beken Pasteel. In P.C. Molhuysen (red.). *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 8), kolom 68. Leiden.
- Ridder, T. de, 2002: Zeer gaaf 12e-eeuws kindergraf met textiel ontdekt. Vlaardingers begroeven hun doden in stro. www.archeologie.vlaardingen.nl/html/persbericht/pers_20020225.html
- Ridder, T. de/A. Willemsen, 2004: *Gat in de stad. Ontdek de stadsarcheologie van Nederland*. Leiden.
- Roberts, Ch./K. Manchester, 1995: *The archaeology of disease*, New York.
- Roijakkers, G., 1994: *Rituele repertoires. Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant 1559-1853*. Nijmegen.
- Schutjes, L.H.C., 1876: *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch*, dl. 4 (Sint-Michielsgestel: Instituut voor Doofstommen).
- Sicking, J.J.M., 1958: *Sint Joris in Stratum. Uit de historie van kerk en parochie*. Eindhoven.
- Singelenberg-van der Meer, M., 2001: *Nederlandse keramiek - en glasmerken, 1880-1940*, Lochem.
- Sjøvold, T., 1975: Tabela of the combined method for determination of age at death given by Nemeskéri, Harsányi and Ascádi, *Anthrop. Közl.* 19, 9-22.
- Slinger, A./H. Janse/G. Berends, 1980: *Natuursteen in Monumenten*. Zeist.
- Spaans, J., 2003: De democratisering van het religieus accessoire. Van rozenkrans tot christelijke tatoeage. In A.L. Molendijk (red.), *Materieel christendom. Religie en materiële cultuur in West-Europa*, 29-50. Hilversum.
- Sobotta, J./H. Becher, 1975 : *Atlas of Human Anatomy. Vol. 1. Regions, skeleton, ligaments, joints and muscles*. München.

Trotter, M., 1970: Estimation of stature from intact long limb bones. In T. D. Steward (red.), *Personal Identification in Mass Disasters*, 71-83. Washington.

Steinbock, R.T., 1976: *Paleopathological Diagnosis and Interpretation*. Springfield, Ill.

Ven, Chr. Van de, z.j.: *Bouwsteentjes tot de geschiedenis van Eikenburg*. Ongepubliceerd manuscript. Archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven.

Workshop of European Anthropologists, 1980: Recommendations for age and sex diagnosis of skeletons, *Journal of Human Evolution* 9.

Afbeelding 1 Situering van het opgravingsterrein op de topografische kaart (kaartblad 51).

Afbeelding 2 Topografische kaart met in het grijs aangegeven de ligging van het opgravings-terrein in de tuin van zorgcentrum 'de Wilgenhof' (in het zalmkleurig). Bron Geogids.

Afbeelding 3 Detail van de door Jacob van Deventer omstreeks 1560 getekende stadskaat van Eindhoven, waarop ook de kerk van Stratum staat getekend, die buiten de dorpskern ligt. Nagenoeg dezelfde situatie wordt op de kadasterkaart van 1830 weergegeven.

Afbeelding 4 Door Cornelis Pronk (1691-1759) gemaakte tekening van de kerk van Stratum in 1732, gezien vanuit het oosten. Rechts het luidhuis. Collectie Regionaal Historisch Centrum Eindhoven.

Afbeelding 5 Foto van het opgravingsterrein tijdens het onderzoek.

Afbeelding 6 Overzichtsplattegrond. Tekening Leonie Korthorst.

Afbeelding 7 Close-up foto van het wapen op het grafmonument van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Foto Nico Arts.

Afbeelding 8 Tekeningen van de grafmonumenten van het echtpaar Van der Beken Pasteel. Links S 1.002 en rechts S 1.002. Tekening Leonie Korthorst.

Afbeelding 9 De betegelde grafkelders van mevrouw M.A. Smits en mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Links S 1.002 en rechts S 1.001. Foto Theo de Jong.

Afbeelding 10 Foto's van de grafkelders S1.006 (links) en S 1.007 (rechts).

Afbeelding 11 Foto van de grafkelders tijdens de opgraving. De grafkelder het meest rechts is S 1.001.

Afbeelding 12 Foto's van 'gewone' begravingen zoals ze te Stratum werden aangetroffen. Links S 1.013 een volwassene en rechts S 1.025 een kind.

Afbeelding 13 Eén van de twee WC-potten uit de 19e eeuwse grafkeldervulling. Ware hoogte: 42 cm. Tekening Dirk Vlasblom

Afbeelding 14. Deksel van industrieel wit met tekst. Ware grote: Ø van 102 mm. Foto Nico Arts.

Afbeelding 15 Links: glas op voet met portret van Wilhelmina. Ware hoogte: 117 mm. Rechts: blauw bakje van helder glas op bolle pootjes voor het branden van waxinelichtjes. Ware hoogte: 45 mm. Tekeningen Dirk Vlasblom.

Afbeelding 16 Koperen kruisje met aan de onderzijde de tekst: 'SOUVENIR DE MISSION' (= herinnering aan een missie). Dit voorwerp is gevonden ter hoogte van de borstkas van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Ware hoogte: 63 mm. Foto's Nico Arts.

Afbeelding 17 Koperen medaille uit de grafkelder van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Ware afmeting: 23 x 16 mm. Foto's Nico Arts.

Afbeelding 18 Koperen plaatje dat boven de schedel in de kist van mevrouw M.A. Smits is gevonden. Door middel van spijkergaatjes zijn de letters MHVPR en de datum 9 april 1857 weergegeven. Ware grote: 143 x 83 mm. Foto Nico Arts.

Afbeelding 19 Drie koperen kruisjes uit de grafkelder van mevrouw M.A. Smits. Het middelste exemplaar heeft een hoogte van 33 mm. Foto Nico Arts.

Afbeelding 20 Koperen medaille uit het graf van mevrouw M.A. Smits. Aan de voorzijde het randschrift: 'ST. ROCH PRIEZ POUR NOUS' (= St. Rochus bid voor ons) met de afbeelding van de half knielende Sint Rochus, met aan zijn zijde een hondje. Op de keerzijde staat de tekst: 'ST. ROCH RESERVEZ NOUS DU CHOLERA' (= St. Rochus bescherm ons tegen de cholera). Hoogte: 26 mm. Foto's Nico Arts.

Afbeelding 21 Overzicht van de aangetroffen graven.

Afbeelding 22 Compleetheid van de skeletten links S 1.001 en rechts S 1.002. In zwart is aangegeven welke bot(stukken) er aangetroffen zijn.

Afbeelding 23 Links de schedel van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel (1789-1864). Rechts de schedel van mevrouw M.A. Smits (1791-1879). Foto's Nico Arts.

Afbeelding 24 Links: portret van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel; volgens het bijschrift was hij toen al president van de Eindhovense rechtbank. Het portret dateert dus uit 1838 of later; Van der Beken Pasteel is op deze prent al minstens 49 jaar oud. Verzameling Brabant-collectie Universiteit van Tilburg, inv.nr. P/B 40 (1). Rechts: een detail van een anoniem schilderij, vermoedelijk uit omstreeks 1805-1810, van Maria Aldegonda Smits als tiener. Foto Collectie Regionaal Historisch Centrum Eindhoven.

Afbeelding 25 Links: de enige bekende foto van mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel. Datering: vermoedelijk omstreeks 1860. Archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven. Rechts: de enig bekende foto van mevrouw M.A. Smits. Datering: vermoedelijk omstreeks 1860. Archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven.

Afbeelding 26 Foto van omstreeks 1900 van het jongensinternaat 'Eikenburg' te Stratum; het gebouw in het midden is het door mijnheer M.A.J. van der Beken Pasteel gebouwde herenhuis 'de Heihoef', waar hij van 1833 tot zijn dood in 1864 woonde. Foto archief Broeders van Liefde, Eikenburg, Eindhoven.

Bijlage 2 Sporenlijst

put + s-nr	vlak	beschrijving	functie	tekening	dia	vondsten	datering	nap	opmerkingen
1.001	1	grafkelder	grafkelder	1, 2	74-80	ja	19de eeuw	bk 18,93+ ok 17,55+	volwassen man
1.002	1	grafkelder	grafkelder	1, 2	11-12, 91	ja	19de eeuw	bk 18,93+ ok 17,60+	volwassen vrouw
1.003	1	grafkelder	grafkelder	1	x	ja	16-19de eeuw	bk 18,90+	volwassen man
1.004	1	grafkelder	grafkelder	1	x	ja	16-19de eeuw	bk 18,90+	volwassen vrouw
1.005	1	grafkelder	grafkelder	1	x	x	18,17+	18,17+	4-jarig kind
1.006	1	grafkelder	grafkelder	1	60-62, 83	ja		ok 18,33+	kind
1.007	1	grafkelder	grafkelder	1	62, 82, 83, 117-118	ja	19d/20a	bk 18,94+	volwassen man
1.008	1	grafkelder	grafkelder	1	83, 82	ja	19/20	bk 18,61+	volwassene
1.009	1	grgl gem	kuil	1	x	x		18,56+	
1.010	1	grbr	opgravingsvlak	1	x	x		18,56+	
1.011	1	grbr	graf	1	71-73	ja	19de eeuw	18,56+	volwassen
1.012	1	grgl gem	graf	1	x	x		18,56+	oversnijdt S 1.011
1.013	1	grbr	graf	1	51, 89-90	ja	19de eeuw	18,56+	volwassen
1.014	1	grbr	graf	1	108-116	ja		18,56+	volwassen
1.015	1	dgr gevl	kuil	1	x	x		18,56+	
1.016	1	grglwit gem	kuil	1	x	x		18,58+	
1.017	1	grgl vlekjes	graf	1	x	x		18,58+	onbekend
1.018	1	grgl gevl	kuil	1	x	x		18,58+	
1.019	1	grgl	graf	1	x	ja	19de eeuw	18,58+	volwassen
1.020	1	glgr gevl	kuil	1	x	x		18,58+	
1.021	1	gr	opgravingsvlak	1	x	x		18,58+	
1.022	1	gr lm	kuil	1	x	x		18,58+	
1.023	1	grbr	opgravingsvlak	1	x	x		18,58+	
1.024	1	gr lm	kuil	1	x	x		18,58+	
1.025	1	grgl	graf	1	65-70	ja		18,46+	kind, kistlengte 96 cm
1.026	1	grgl	graf	1	x	x		18,46+	onbekend
1.027	1	dgr	kuil	1	x	x		18,46+	
1.028	1	grgl	opgravingsvlak	1	x	x		18,46+	
1.029	1	grgl	graf	1	x	x		18,44+	onbekend
1.030	1	knekelkuil	knekelkuil	1	x	ja		18,42+	
1.031	1	gr	graf	1	x	x		18,42+	kind

put + s-nr	vlak	beschrijving	functie	tekening	dia	vondsten	datering	nap	opmerkingen
1.032	1	gr	opgravingsvlak	1	x	x		18,42+	
1.033	1	gr	opgravingsvlak	1	x	x		18,42+	
1.034	1	gr	graf	1	47-48	ja		18,42+	kind
1.035	1	dbr	kuil	1	x	x		18,12+	
1.036	1	dbr	kuil	1	x	x		18,12+	
1.037	1	dbr	opgravingsvlak	1	x	x		18,12+	
1.038	1	dbr	graf	1	x	ja	18/19	18,12+	kistlengte 190 cm, persoon onbekend, volwassen
1.039	1	dbr	graf	1	x	x		18,12+	onbekend
1.040	1	brgl	graf	1	x	ja	19de eeuw	18,12+	kistlengte 190 cm, persoon 167 cm, volwassen
1.041	1	dbr	graf	1	x	ja	19de eeuw	18,12+	kistlengte 170 cm, persoon 160 cm, volwassen
1.042	1	dbr	opgravingsvlak	1	x	x		18,07+	
1.043	1	dgrbr	graf	1	x	ja	19de eeuw	18,03+	kistlengte 180 cm, persoon 165, volwassen
1.044	1	dbrgl	kuil	1	x	x		18,12+	
1.045	1	dbr	kuil	1	x	x		18,07+	
1.046	1	dbr	opgravingsvlak	1	x	x		18,03+	
1.047	1	dbr hum	ontgronding 18de eeuw	1	x	x		18,03+	
1.048	1	dbr hum	ontgronding 18de eeuw	1	x	x		18,02+	
1.049	1	dbr hum	ontgronding 18de eeuw	1	x	x		18,02+	
1.050	1	brgl	graf	1	x	ja		18,02+	volwassen
1.051	1	gr	graf	1	49-50	ja		18,58+	baby
1.052	1	grglwit gem	graf	1	x	ja		18,58+	baby
1.053	1	puntvondst	puntvondst	1	x	ja	19de eeuw	18,46+	

Bijlage 3 Vonsteninventaris

Spoornummer	Context	Datering	000	001	002	003/004	006	007	008	011	013	014	019	025	030	031	034	038	040	041	043	050	051	052	053
			aanleg vlak 15/16-19	graf-kelder 19	graf-kelder 19	graf-kelder 16-19/20a	graf-kelder 19d/20a	graf-kelder 19d/20a	graf-kelder 19/20	graf 19	graf 19	graf niet primair	graf 19	graf 19	knekel-kuil	graf	graf 18/19	graf 19	graf 19	graf 19	graf	baby graf	graf	kindergraf primair	punt-vondst 19
Aardewerk																									
	Andenne wand		1																						
	roodbakkend wand		2			25		5	1								1								
	roodbakkend rand		1			19		6																	
	roodbakkend oor					1																			
	roodbakkend bodem					9		2																	
	roodbakkend opmerkingen					1 ??																			
	roodbakkend slijbversiering rand					1																			
	roodbakkend slijbversiering bodem					1																			
	industrieel wit wand					21		22											1						
	industrieel wit rand					38		37																	
	industrieel wit oor							2																	
	industrieel wit bodem					26		15	1																
	witbakkend wand					1																			
	witbakkend bodem					1																			
	onbekend					1																			
Steengoed																									
	echt steengoed wand		1			81		12																	
	echt steengoed rand					25		3																	
	echt steengoed bodem					1		2																	
	Westerwald wand					1		1																	
	Westerwald rand							1																	
	laat steengoed wand					5		2																	
	laat steengoed rand					9		1																	
	laat steengoed bodem					2		2																	
	porcelein wand					1		3																	
	porcelein rand					20		9																	
	porcelein oor					1		1																	
	porcelein bodem					3		2																	
Glas																									
	glas divers					38		11																	
	drinkglas					40		27																	
	vensterglas		1	1		3		25																	
	glas fles					87		52	2																

Spoornummer	Context	Datering	000	001	002	003/ 004	006	007	008	011	013	014	019	025	030	031	034	038	040	041	043	050	051	052	053	
			aanleg vlak 15/ 16-19	graf- kelder 19	graf- kelder 16-19/ 20a	graf- kelder 16-19/ 20a	graf- kelder der 19d/20a	grafkel- der 19/20	graf- 19	graf 19	graf 19	graf niet primair	graf 19	graf 19	graf 18/19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	graf 19	punt- vondst 19
	overig																									
	kunststof				3		2																			
	bouwmaterialen																									
	dakpan	2			13		1					1														
	vloer/tegels/plavuiz						1																			
	wandtegels						39																			
	baksteen	1					1															1				
	gietbeton						1																			
	mortel						2																			
	metaal																									
	edelmetaal			1																						
	ijzer	30			34		10		2		3	2	2	11		4	5				4	4	5		2	
	brons				9		1																			
	koper overig	4	1	1			1			21			22								50				32	
	koper kruis	1	4							3			1								1				1	
	koper scapulier/medaille	3	2	1						2					1						2				2	
	koper munt	5																								
	lood	3			15		4																			
	staal				1																					
	zink				3																					
	sintels	1																								
	natuursteen																									
	dak leisteen	1			1																					
	bewerkt natuursteen	1	mer- gel	1	1	5			1																	
	steenkool								1																	
	ecologisch																									
	menselijk bot	skelet		12	11		12	52	11	196	28	38	76	7	35	129	6	1	96	19	9	139	154			
	dierlijk bot			30			11	4																		
	benen voorwerp			2	8		2	4																		
	schelp			1																						
	leer			34	2					4																
	textiel	1																								
	houten voorwerp	5	7	2						50			48								36 kralen				28 kralen	
	grondmonster	2	2																							
	Totaal	30	46	53	623	18	332	73	16	279	31	109	87	8	39	135	9	6	192	83	15	139	156		3	
	Mae	29	46	53		3				11	3	2	7	2	4	7	5	6	12	6	3	1	3		3	

fotonr	putnr	spoonnr	vlak	richting	datum	fotograaf	onderwerp
11	1	1.002	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mevrouw
12	1	1.002	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mevrouw
32	1	1.001	1	x	24-28 mei	Thdj/NA	grafmonument mijnheer
47	1	1.034	1	x	24-28 mei	Thdj/NA	graf
48	1	1.034	1	x	24-28 mei	Thdj/NA	graf
49	1	1.051	1	noord	24-28 mei	Thdj/NA	graf
50	1	1.051	1	noord	24-28 mei	Thdj/NA	graf
51	1	1.013	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
57	1	geen	1	x	24-28 mei	Thdj/NA	R.I.P. 1.002
58	1	geen	1	x	24-28 mei	Thdj/NA	R.I.P. 1.002
60	1	1.006	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder
61	1	1.006	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder
62	1	1.006 en 1.007	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelders
65	1	1.025	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
66	1	1.025	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
67	1	1.025	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
68	1	1.025	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
69	1	1.025	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
70	1	1.025	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	graf
71	1	1.011	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	schedel
72	1	1.011	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	schedel
73	1	1.011	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	schedel
74	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
75	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
76	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
77	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
78	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
79	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
80	1	1.001	1	noord-west	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelder mijnheer
82	1	1.008 en 1.007	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelders
83	1	1.008, 1.007, 1.006	1	oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelders
81	1	1.008, 1.007, 1.006	1	noord-oost	24-28 mei	Thdj/NA	grafkelders
85	1	1.002	1	x	24-28 mei	Thdj/NA	grafmonument mevrouw

fotonr	putnr	spoonnr	vlak	richting	datum	fotograaf	onderwerp
86	1	1.002	1	x	24-28 mei	ThdJ/NA	grafmonument mevrouw
87	1	1.001	1	x	24-28 mei	ThdJ/NA	wapen op grafmonument mijnheer
88	1	1.001	1	x	24-28 mei	ThdJ/NA	wapen op grafmonument mijnheer
89	1	1.013	1	oost	24-28 mei	ThdJ/NA	graf
90	1	1.013	1	oost	24-28 mei	ThdJ/NA	graf
91	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
92	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
93	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
94	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
95	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
96	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
97	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
98	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
99	1	1.002	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder mevrouw
101	1	0	1	x	24-28 mei	ThdJ/NA	luchtfoto opgravingsput
102	1	0	1	x	24-28 mei	ThdJ/NA	luchtfoto opgravingsput
103	1	0	1	x	24-28 mei	ThdJ/NA	luchtfoto opgravingsput
108	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
109	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf
110	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
111	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
112	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
113	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
114	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
115	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
116	1	1.014	1	noord-west	24-28 mei	ThdJ/NA	graf detail
117	1	1.007	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder
118	1	1.007	1	noord-oost	24-28 mei	ThdJ/NA	grafkelder

